

UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*
FACULTATEA DE RELAȚII INTERNAȚIONALE, ISTORIE ȘI FILOSOFIE
MASTERAT: ROMÂNIA ÎN ISTORIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE
Anul universitar 2011-2012, Semestrul I

ȘTEFAN LACHE

**ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR
INTERNAȚIONALE 1938-1945**

1. O politică externă de pace și echilibru

În ajunul celui de-al doilea război mondial, Marile Puteri europene manifestau un interes aparte față de România. Rețineau atenția, deopotrivă, poziția sa geostrategică și resursele de care dispunea, mai ales cele petrolifere, absolut necesare războiului modern ce se prefigura. Evenimentele internaționale care au culminat cu încheierea Tratatului de neagresiune germano-sovietic (*Pactul Ribbentrop-Molotov*) a prins tot mai mult România în jocul Marilor Puteri, punându-i sub amenințare hotarele și însăși existența ei ca stat liber și independent.

Pentru a se apăra, România a căutat să-și adapteze sistemul securității naționale și conduita diplomatică în funcție de noua conjunctură internațională. Încă din a doua jumătate a anului 1938, s-a cristalizat ceea ce diplomația Bucureștilor a denumit o *politică de pace și de echilibru*. O politică să ferească de lovituri externe nefaste cauza unității naționale și a integrității teritoriale. Această politică, ai cărei artizani au fost regele Carol al II-lea, primul ministru Armand Călinescu și ministrul de externe Grigore Gafencu, a pregătit neutralitatea României proclamată la începutul lunii septembrie 1939, îndată după declanșarea războiului.

Relațiile internaționale ale României în perioada 1938 – martie 1939.

Acordul de la München (29-30 septembrie 1938) n-a dus, așa cum speraseră guvernele Marii Britanii și Franței la concilierea aspirațiilor celui de-al treilea Reich cu cerințele echilibrului european și ale menținerii păcii. Guvernanții de la Berlin nu aveau de gând să se oprească la anexarea Regiunii sudete a Cehoslovaciei, cum nu se opriseră nici după *Anschluss*-ul din 13 martie 1938 care făcuse din Austria „o țară a *Reich-ului german*”. La 15 martie 1939, Wehrmachtul o ocupat Praga și în ziua următoare Boemia și Moravia au fost incluse în *Reich* sub forma unui protectorat. Slovacia, care în urma Arbitrajului de la Viena din 2 august 1938 devenise autonomă în cadrul statului cehoslovac, având încuviințarea Germaniei, se declară „stat liber și independent”. La rândul ei, Ungaria, care prin aderarea sa la *Pactul anticomintern*, la 24 februarie 1939, și-a asigurat sprijinul Berlinului și al Romei, își trimite și ea trupele pe teritoriul fostei republici cehoslovace în provincia autonomă numită Ucraina subcarpatică și, până la 17 martie 1939, o cucerește în întregime. Statul cehoslovac – unul din principalii aliați ai României – dispărea astfel de pe harta politică a Europei.

România a refuzat oferta de a ocupa unele părți din teritoriul Ucrainei/Ruteniei subcarpatice cu toate că acesta era dens populat de conaționali maramureșeni. Se demonstra că românii nu înțelegeau să profite în vreun fel de prăbușirea sistemului securității colective și, mai ales, că nu accepta ideea abandonării unui principiu primordial al politicii sale externe: intangibilitatea frontierelor europene, consfințite prin tratatele de pace de la sfârșitul primului război mondial. Refuzând să participe la ocuparea și împărțirea unui stat amic și aliat, România a înțeles să dea acestei atitudini o semnificație morală, nu numai pentru acel caz, ci și pentru a afirma concepția sa privind relațiile internaționale. „Am voit – sublinia premierul Armand Călinescu – să se știe că România, atunci când încheie alianțe, rămâne cu sinceritate și lealitate credincioasă lor”.

Lichidarea Cehoslovaciei a fost percepută de autoritățile politice și militare de la București ca o etapă premergătoare atacării și subjugării României. Marele Stat Major Român a ajuns la concluzia că „o intervenție a trupelor germane în sprijinul

unei agresiuni ungare contra României apărea posibilă”. În același sens, Raoul Bossy, ambasadorul român la Budapesta, era prevenit de omologii săi, englez și francez, că Hitler avea tot interesul „să producă o coincidență între români și unguri spre a se impune apoi ca arbitru și pacificator după metodele de curând inaugurate”. Pericolul părea real; de aceea guvernul a luat măsuri de întărire a securității frontierei de nord-vest, mobilizând în acest scop, câteva contingente de rezerviști și îmbunătățind înzestrarea armatei. Aceste măsuri au fost conjugate cu o intensă activitate a diplomației române în spiritul *politicii de pace și de echilibru*.

Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939. *Tratatul privind promovarea raporturilor economice între Regatul României și Reichul German* semnat la București, la 23 martie 1939, a fost rezultatul unor negocieri dificile începute încă din toamna anului 1938, fiind reluate cu vigoare, în februarie 1939. Berlinul viza un dublu scop: a) să obțină o mărire a importurilor de petrol, lemn și diferite minereuri și b) să promoveze o colaborare economică bilaterală pe termen lung. Pentru români era vorba de a obține concesiile de ordin politic, îndeosebi garantarea frontierelor naționale. Cele două părți erau deopotrivă interesate să intensifice relațiile economice și, în a doua jumătate a lunii martie 1939, au depășit impasul ce se profila.

Tratatul prevedea întocmirea unui plan economic general, pe mai mulți ani, având drept „principiu de bază echilibrarea schimburilor economice reciproce”. Se avea în vedere, îndeosebi: dezvoltarea și orientarea producției agricole române; dezvoltarea economiei românești silvice și a lemnului; livrări de mașini și de instalații germane exploatarea minieră din România; formarea de societăți mixte româno-germane pentru valorificarea calcopiritei și a minereului de crom, mangan și bauxită; formarea unei societăți mixte româno-germane în domeniul forării și exploatarea petrolului; crearea de zone libere în care să se instaleze întreprinderi industriale și comerciale, antrepozite și instalații de transbordare pentru navigație germană; livrări de armament pentru armata română; dezvoltarea căilor de comunicație și de transport; conlucrarea dintre băncile ambelor țări. Acordul „Wohlthat” (cum mai este cunoscut tratatul după numele semnatarului și principalului negociator din partea Germaniei) era cu siguranță favorabil Reichului și dacă era pus în aplicare, încă de pe atunci economia României s-ar fi adaptat în întregime Germaniei. Dat fiind că era vorba numai de un acord-cadru, ale cărui prevederi trebuiau detaliate în contracte separate, el nu a putut avea înainte de izbucnirea războiului efectul scontat de germani. În tratat stipula principiul potrivit căruia planul economic „trebuia să țină seamă de nevoile interne ale României, precum și de necesitățile relațiilor economice ale României cu celelalte țări”.

Convențiile comerciale dintre România și Franța și dintre România și Marea Britanie, semnate la 31 martie și, respectiv, la 11 mai 1939 aveau în primul rând semnificația unor contramăsuri politice; ele făceau parte din strategia franco-britanică de a evita intrarea României sub dominația Germaniei. Astfel, concomitent cu Acordul economic româno-german, România a păstrat relațiile sale tradiționale cu democrațiile occidentale, până la începutul războiului, între cele două mari fronturi politico-diplomatice care se confruntau.

Într-un memoriu prezentat guvernului la 15 aprilie 1939, Grigore Gafencu avea să dea următoarea explicație confidențială: „Acordul nostru economic reprezintă o înțelegere care pune capăt, deocamdată, presiunii germane exercitate asupra noastră”. Peste 5 zile, ministrul român de Externe, aflat în vizită oficială la Berlin, asista la parada militară prilejuită de a 50-a aniversare a lui Hitler și, fiind întrebat

cum îi place, în special defilarea tancurilor, ar fi răspuns: „Parada e foarte impresionantă, dar ce s-ar face tancurile fără petrolul românilor?”

La Moscova, Tratatul economic româno-german a stârnit nemulțumire și suspiciune. La 29 martie 1939, M.M. Litvinov, comisarul pentru Afaceri Străine al U.R.S.S. i-a declarat lui Nicolae Dianu, ministru României la Moscova, că prin respectivul tratat „s-ar putea ca pericolul unei agresiuni fasciste să se apropie de frontiera sovietică” și, dând sigure informațiile sale privind existența unor clauze secrete care ar fi prevăzut asigurarea integrității granițelor României de către Germania, a întrebat: „Cu ce preț?”. Plenipotențiarul român a răspuns că acordul cu Germania este strict economic și nu conține, în sine, nici un fel de drepturi pentru Germania pe care România nu le-ar acorda altor țări, iar în legătură cu recunoașterea granițelor și apărarea integrității teritoriale, a precizat că acestea „trebuie să fie ținta oricărui stat”.

Garanțiile anglo-franceze din 13 aprilie 1939. În timpul crizei internaționale din primăvara anului 1939, guvernele englez și francez au dat curs unei acțiuni diplomatice de anvergură menită să bareze expansiunea nazistă spre Estul și Sud-Estul Europei. La originea acestei acțiuni s-a aflat, fără îndoială, așa numitul *Caz/Incident Tilea*. La 16 martie 1939, ministrul român la Londra, Viorel Virgil Tilea s-a prezentat la Foreign Office și a arătat că guvernul român, întemeindu-se pe „surse secrete și de altă natură”, avea toate motivele să creadă că în proximele luni, Germania va aduce Ungaria în stare de vasalitate și, de asemenea, va proceda la „dezintegrarea României”, în același mod în care procedase cu dezintegrarea Cehoslovaciei. A doua zi, Tilea i-a declarat lordului Halifax, titularul departamentului britanic de Externe, că pretențiile formulate de germani în cursul negocierilor economice, aflate în derulare la București, erau interpretate de guvernul român „cu ceva foarte asemănător unui ultimatum” și a solicitat Marii Britanii să-și precizeze poziția în cazul că „România ar fi victima unei agresiuni germane”.

Deși guvernul român a susținut că nu existase un „ultimatum german”, cabinetul britanic a luat în serios demersul lui Tilea și a pus în mișcare reductibilul său angrenaj politico-diplomatic al cărui rezultat va fi decesul politicii de conciliere (*policy of appeasement*) a Londrei și Parisului față de Berlin. La 18 martie 1939, Marea Britanie, de comun acord cu Franța, a decis să consulte Grecia, Iugoslavia, Polonia, România, Turcia și U.R.S.S. privind o acțiune comună împotriva oricărui act de agresiune germană în Sud-Estul Europei. Guvernul român a răspuns imediat inițiativei anglo-franceze subliniind că este hotărât să apere „hotarele și neatârarea țării” și că făcuse deja unele pregătiri militare pentru a nu fi surprins de evenimente. Încheierea unui Pact de asistență mutuală nu era considerată oportună, în acel moment; în schimb se aprecia că atât pentru România, cât și pentru ambianța generală a politicii europene era necesar ca „Marile Puteri occidentale, din propria lor inițiativă, să lase să se știe într-o formă cât mai precisă, că nu admit noi schimbări teritoriale în hotarele și stările din Europa și că sunt hotărâte să ne ajute cu toată puterea lor militară să ne apărăm granițele”. Orice pact de asistență mutuală – releva Grigore Gafencu – „ridică pentru noi problema sprijinului rusesc. Un asemenea sprijin acceptat de mai înainte ne pare nu numai ca o provocare primejdioasă față de Germania, dar și o faptă în măsură să slăbească – dacă nu să compromită cu desăvârșire – alianța noastră cu Polonia și alianța noastră cu Iugoslavia”.

România evita să adere la un sistem de asistență mutuală cu participarea U.R.S.S., care să fie interpretat la Berlin ca o tentativă de încercuire a Germaniei și a sugerat alternativa adoptării unei declarații unilaterale de sprijinire a independenței și

integrității sale teritoriale de către democrațiile occidentale. Guvernele englez și francez au comunicat la București, la 31 martie, decizia lor de a contribui la întărirea poziției internaționale a României, dacă aceasta se angajează să reziste în cazul unei amenințări, fie prin atac direct, prin măsuri de penetrație economică, ce ar pune în primejdie neatârarea ei, prin uneltiri ce ar tinde la dezagregarea națională, sau prin presiuni militare directe”.

La 13 aprilie 1939, la 8 zile după ce Italia a cucerit Albania, au fost prezentate, simultan, de către premierul Neville Chamberlain, în Camera Comunelor, și omologul său francez Eduard Daladier, la Palatul Bourbon, declarații identice prin care România și Grecia primeau asigurarea că, dacă va fi întreprinsă o acțiune punând în pericol independența lor, în așa fel încât cele două țări vor considera că este în interesul vital să reziste cu toate forțele lor naționale, guvernul englez și guvernul francez se angajează să le dea de îndată toată asistența care le stă în putere. Erau garanții care nu desemnau dinainte agresorul, acesta urmând să se desemneze singur prin însăși fapta agresiunii.

La 14 aprilie 1939, Armand Călinescu mulțumește guvernelor de la Paris și de la Londra pentru garanții și arată că asemenea manifestări, din orice parte ar veni contribuie la stabilirea unei atmosfere de încredere și de bună înțelegere. Garanțiile occidentale sprijineau, în fond, străduințele României consacrate operei de păstrare a păcii generale.

Comentând garanțiile franco-engleze, Constantin-Titel Petrescu releva faptul că marile state democratice și-au dat seama că, dacă lăsau țările mici să se apere singure, prin mijloacele lor, ele puteau cădea, una după alta, sub jugul marilor puteri agresive. „Obligațiile luate de Anglia și Franța – interpreta liderul social-democrat – ne dau speranța reînțoarcerii la politica de securitate colectivă, deschisă tuturor statelor care nu au altă dorință decât pacea”. Garanțiile occidentale acordate României și Poloniei au reprezentat instrumente diplomatice cu reală semnificație morală; ele n-au fost însă însoțite de acțiuni concrete, în primul rând militare, pentru a le asigura și o eficiență practică. În acest sens, Halifax preciza că „nici guvernul polonez, nici guvernul român nu și-au făcut iluzii în privința măsurilor concrete de ajutor la care s-ar putea aștepta din partea Marii Britanii în cazul când Hitler ar vrea război”.

În concepția diplomației Londrei și Parisului, garanțiile vizau îndeosebi Germania, pe când, din punctul de vedere al diplomației Bucureștilor ele se refereau în primul rând la toți vecinii României. La 19 aprilie 1939, Hitler i-a spus lui Gafencu, aflat în vizită la Berlin, că relațiile româno-germane sunt deja asigurate prin interesele economice reciproce; referindu-se la „ideea fixă a englezilor cu garanțiile lor”, Führerul-cancelar a arătat că, „pentru România, Germania nu poate fi considerată drept un dușman” și a lăsat să se înțeleagă că ar fi bine ca garanțiile occidentale să păstreze până la capăt caracterul lor spontan și unilateral și să fie ferite de orice înrâurire rusească”. Eficiența garanțiilor anglo-franceze a constituit tema esențială a întrevederii dintre regele Carol al II-lea și președintele Turciei, İsmet İnönü, din 11 august 1939, de la Istanbul. Cei doi șefi de stat au convenit asupra celor ce urmează: în cazul unei agresiuni, ambele țări se vor apăra și vor face intervenții la Londra și la Paris ca asistența celor două mari puteri să fie pusă rapid în aplicare; acțiuni concertate la Belgrad pentru întărirea relațiilor Iugoslaviei cu Înțelegerea Balcanică; medierea de către guvernul turc a unui aranjament româno-sovietic privind granița dintre cele două țări. În ipoteza recunoașterii „graniței Nistrului”, România – a declarat Carol al II-lea – era gata să încheie un pact de neagresiune cu U.R.S.S.

Garanțiile franco-britanice din 13 aprilie 1939 au jalonat politica de pace și echilibru, promovată de România în preajma celui de-al doilea război mondial. În

virtutea acestei politici – sublinia Grigore Gafencu –, România s-a ferit să se lege, „fie cu Germania contra Rusiei, fie de Rusia împotriva Germaniei”.

Pactul Ribbentrop-Molotov și izolarea internațională a României. În vara anului 1939, Marea Britanie, Franța și U.R.S.S. au purtat negocieri în scopul încheierii unei alianțe politice și militare care să prevină noi acte de agresiune germane. Marcate de la început prin suspiciuni reciproce, aceste negocieri trenează până la 22 august 1939, când sunt întrerupte brusc de către Kremlin în favoarea unei cooperări cu Berlinul. Antagonismul dintre ideologiile – bolșevică și nazistă – care tutelau regimurile politice din cele două țări nu le-a împiedicat să se înțeleagă. Diplomația abilă a Berlinului a transmis la Moscova o ofertă mult mai atrăgătoare decât cea a Londrei și Parisului: achiziții teritoriale în schimbul neutralității în caz de război. Într-un memorandum înaintat guvernului sovietic, la 15 august 1939, guvernul german declara că: „între Marea Baltică și Marea Neagră nu există nici o problemă care nu ar putea fi soluționată spre satisfacția deplină a ambelor state”.

În noaptea de 23/24 august 1939, ministrul de externe german, Ioachim von Ribbentrop, care acționa potrivit directivelor lui Hitler, și omologul său sovietic, Veaceslav Molotov, parafau la Moscova, *Tratatul de neagresiune dintre Germania și U.R.S.S. și Protocolul adițional secret*. Acest din urmă document, redactat și semnat în biroul lui Stalin, delimita zonele de influență între cei doi parteneri, fiind vizate: țările baltice – Finlanda, Estonia, Letonia și Lituania, Polonia și România. Protocolul prevedea, la art. 3, că în ceea ce privește sud-estul european, partea sovietică își manifestă interesul pentru Basarabia; partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni.

Pactul Ribbentrop-Molotov a răsturnat toate calculele diplomației occidentale și, mai ales, ale factorilor de decizie din statele situate între Germania și U.R.S.S. Urmările imediate au fost dintre cele mai grave, prefațând declanșarea conflagrației. Germania se asigura de neintervenția ostilă a sovieticilor în războiul pe care-l proiectase împotriva Poloniei și își proteja spatele în perspectiva unui război cu statele occidentale, iar Uniunea Sovietică se afirma în prim-planul politicii europene și câștiga timp pentru consolidarea armatei și pregătirea expansiunii sale politico-militare spre Vest. Colaborarea celor două mari puteri totalitare nu putea fi decât conjuncturală; ea era marcată de neîncredere și de ambiții ascunse, mult mai mari decât cele ce rezultau din tratat. În acest sens, Grigore Gafencu arăta că, prin acordul său cu Stalin, Hitler trezise un imperialism latent care nu aștepta decât momentul pentru a-și ocupa locul în marile tradiții ale politicii Rusiei țariste. Izolată de puterile garante, România și-a văzut limitate substanțial posibilitățile de a acționa pe plan. „România – îi scria Hitler lui Mussolini la 25 august 1939 – nu se mai află în postura de a putea lua parte la vreun conflict împotriva Axei”.

Obiectivele diplomației române după încheierea pactului de neagresiune germano-rus erau definite astfel, la 28 august 1939, într-o telegramă cifrată adresată de Ministerul de externe Londrei și Parisului: apărarea independenței și integralității teritoriale a țării; respectarea angajamentelor politice și militare contractate; întărirea Înțelegerii Balcanice și coordonarea acțiunii statelor membre; urmărirea unei politici de destindere față de Ungaria și Bulgaria angajamentul de a păstra „pacea balcanică”.

2. De la neutralitate la nonbeleranță

Neutralitatea României – o opțiune realistă. La începutul celui de-al doilea război mondial, România și-a proclamat neutralitatea. Îndată după ce Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei (3 septembrie 1939), răspunzând astfel atacării Poloniei de către Wehrmacht (1 septembrie 1939), Consiliul de Miniștri a hotărât ca România să păstreze o atitudine pașnică și să vegheze la siguranța națională. La 5 septembrie, regele Carol al II-lea nota în Jurnalul său zilnic că, împreună cu premierul Armand Călinescu a găsit o formulă potrivit căreia „România, în situația actuală, va aplica cu strictețe, în dorința ei de pace, stipulațiunile Convențiunii de la Haga, asupra îndatoririi țărilor neutre”. Pentru a adopta această decizie, suveranul a întrunit la Cotroceni, la 6 septembrie 1939, Consiliul de coroană. Înfațișând atitudinea guvernului față de conflictul abia izbucnit, Grigore Gafencu arăta că „bunele raporturi întărite, cu toate puterile nu cuprind angajamente care să oblige la o participare la conflict” și că „păstrarea atitudinii pașnice este deplin îndreptățită prin necesitatea de a feri de război bazinul dunărean și Balcanii”; încheind, șeful diplomației Bucureștilor preciza că politica „ne cere să urmărim de acum înainte, regulile de neintervenție și de neutralitate, întrucât conflictul nu atinge interesele, independența și integritatea noastră, rămânând firește să respectăm în același fel angajamentele existente”.

Consiliul de coroană a aprobat în unanimitate acțiunea diplomatică și măsurile întreprinse de guvern pentru apărarea frontierelor naționale și „a hotărât observarea strictă a regulilor neutralității stabilite față de beligeranții din actualul conflict”. Neutralitatea era considerată singura soluție diplomatică realistă a momentului și motivată juridic; ea nu distona cu obligațiile internaționale asumate de statul român. Alianța dintre România și Polonia din 1921 nu juca față de Germania, ci față de U.R.S.S.; preconizând ajutor militar reciproc numai în cazul unui atac asupra granițelor răsăritene ale celor două state. Neutralitatea nu era însă în acord cu simțămintele opiniei publice. Marele istoric Nicolae Iorga le-a exprimat cu fidelitate: „Facem azi o altă politică decât aceea pe care o avem în inimă. N-o putem face decât pe aceea de azi!” Unii consilieri regali au pledat pentru neutralitate absolută, însă cei mai mulți au opinat pentru o abținere de la ostilități, cu gândul că, la momentul potrivit, România va fi implicată în conflict, dar obligatoriu alături de puterile occidentale. Statelor din Alianța Balcanică – Grecia, Iugoslavia și Turcia – li s-a explicat imediat, prin Ministerul de Externe, că „România rămâne neutră până când acest conflict ar atinge independența și integritatea ei și interesele de viață ale prietenilor ei din Înțelegera Balcanică”.

Neutralitatea României era, înainte de toate, o consecință a constrângerii strategice generate de Pactul Ribbentrop-Molotov, constrângere care s-a menținut și după 17 septembrie 1939, când agresiunea Germaniei împotriva Poloniei a fost urmată de agresiunea U.R.S.S. Armata roșie a pătruns pe teritoriul polonez – potrivit versiunii oficiale sovietice – pentru protejarea minorităților ucraineană și bielorusă, rămase fără apărare, întrucât „statul polonez și guvernul său au încetat să existe în fapt”. La 18 septembrie 1939, răspunzând comunicării ce-i fusese adresată cu o zi înainte de guvernul sovietic, prin care acesta arăta că va duce o politică de neutralitate cu România, guvernul de la București reitiera hotărârea sa „de a păstra și el, mai departe, neutralitatea față de U.R.S.S.” și preciza, totodată, că „va continua să vegheze cu tot patriotismul la siguranța și apărarea frontierelor țării”.

Tratatul de prietenie și frontieră germano-sovietic (28 septembrie 1939) a modificat Protocolul adițional secret – Germania a renunțat la Lituania în avantajul U.R.S.S., primind, în schimb zona Lublin și un teritoriu la Est de Varșovia. Articolul 3

al Protocolului a rămas neschimbat, dar Ribbentrop, care revenise la Moscova pentru semnarea noului tratat, a folosit prilejul pentru a cunoaște atitudinea Moscovei față de România. Răspunzând, Stalin i-a confirmat că se menține poziția U.R.S.S. exprimată la 23 august 1939, adică „*deocamdată guvernul sovietic nu avea nici o intenție de a se atinge de România*”.

În perioada neutralității, România a fost favorabilă victimelor agresiunii. Chiar la începutul conflagrației, ea s-a remarcat prin atitudinea adoptată față de Polonia, în ciuda protestelor germane și sovietice: a îngăduit tranzitul de material de război pe teritoriul său destinat polonezilor, și-a deschis granița și a primit zeci de mii de civili și militari, inclusiv autoritățile evacuate de la Varșovia, în urma dezagregării structurilor politice ale statului polonez. Între refugiați s-au aflat: președintele Ignacy Mościcki, comandantul suprem al Armatei poloneze, mareșalul Edward Ridz-Smigly, ministrul de externe Iózef Beck. La fel, guvernul român a facilitat tranzitul spre Anglia, prin portul Constanța a tezaurului statului polonez. Potrivit regulilor de neutralitate, trupele poloneze intrate în România au fost dezarmate și internate. De asemenea, guvernul român a respins cererea guvernului german de a opri plecarea refugiaților polonezi în vârstă de 18-50 de ani, declarând că o astfel de măsură era contrară Convenției de la Haga din 1907, care prevedea numai internarea militarilor și nu a tuturor persoanelor ce pot lupta.

La 21 septembrie 1939, în plină zi și în centrul Bucureștilor, a fost asasinat Armand Călinescu. Condamnând actul terorist „de sălbatică răzbunare”, comis de legionari Nicolae Iorga scria: „Un om a fost jertfit pentru liniștea țării sale înăuntru și pentru independența ei în afară. El a căzut cum se putea aștepta jertfă unor fanatici care urmăreau de mult o vendetă de sânge”.

România a inițiat multiple acțiuni politico-diplomatice, în limitele *neutralității declarate*, menite să contribuie la eliminarea încordării internaționale, la restabilirea păcii europene sau, cel puțin, la evitarea extinderii ostilităților în sud-estul continentului și, în caz de nevoie, respingerea în comun de către statele din această zonă, a actelor de agresiune.

S-a urmărit îndeosebi îmbunătățirea raporturilor cu țările vecine, fie pe calea încheierii unor pacte de neagresiune, fie în cadrul unei alianțe defensive mai largi, denumită Blocul Neutrilor. La 30 octombrie 1939, guvernul de la București a propus constituirea unui „bloc al statelor neutre”, în care să intre țările Înțelegerii Balcanice – România, Turcia, Iugoslavia, Grecia –, împreună cu Bulgaria, Ungaria și Italia, pe următoarele baze: neutralitate „în cadrul actualului conflict”; neagresiune între statele membre; adoptarea unei poziții cel puțin de neutralitate binevoitoare de către statele aderente la bloc, în cazul când unul din membri acestuia ar fi atacat; normalizarea măsurilor militare luate la granițele comune; contacte directe între miniștri de externe; schimburi de informații politice și economice între guvernele respective; colaborare economică în interes reciproc. Proiectul românesc a fost susținut de țările Alianței Balcanice, precum și de Marea Britanie, și cu unele rezerve, de Franța unde exista teama ca Italia să nu atragă Blocul de partea Axei.

Prin crearea Blocului Neutrilor, diplomația română urmărea menținerea Sus-Estului Europei în afara conflictului mondial și prin aceasta, păstrarea *statu-quo*-ului politic și teritorial. Nu s-a reușit, în principal, datorită opoziției Germaniei, Italiei și U.R.S.S.

Abandonarea politicii de neutralitate. Ofensiva Wehrmachtului începută la 10 mai 1940 în nordul și vestul Europei (*Fall Gelb*) și, îndeosebi, prăbușirea militară a Franței au risipit toate calculele diplomatice pe care mizase România în ultimii ani.

Carol al II-lea și consilierii săi apropiați au văzut o soluție salvatoare în orientarea politică spre Germania, căreia au început să-i facă mai întâi însemnate concesii de natură economică. La 27 mai 1940, în aceeași zi în care Belgia capitula în fața Wehrmachtului, s-a semnat la București „*Pactul Petrol Armament*” („*Öl-Waffen Pakt*”) prin care exporturile românești de țitei erau destinate cu prioritate celui de-al III-lea Reich, în schimbul armamentului și echipamentului de război. A doua zi, la 28 mai 1940, Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la București, era invitat de premierul Gheorghe Tătărescu la președinția Consiliului de Miniștri pentru a-i comunica dorința României de a avea cu Reichul relații amicale animate de un spirit de înțelegere reciprocă și bazate pe o colaborare activă în toate domeniile. La 1 iunie 1940, Grigore Gafencu, bine cunoscut pentru simpatiile sale occidentale, este înlocuit din fruntea Ministerului de Externe cu Ion Gigurtu, industriaș, om politic de orientare progermană.

Astfel, la sfârșitul lunii mai 1940, neutralitatea României proclamată în septembrie 1939 era pe cale de a fi abandonată. Politica de apropiere față de Germania, raportată la evoluția ostilităților militare de pe continentul european a dus statul român către un *statut de nonbeligeranță*. Acest statut s-a prelungit până la 22 iunie 1941, când România a intrat în război de partea Axei Berlin-Roma.

Renunțarea la neutralitate n-a putut salva interesele naționale ale României. La 2 iunie 1940, Wilhelm Fabricius aducea răspunsul guvernului Reich-ului la comunicarea lui Gheorghe Tătărescu din 28 mai. Era un răspuns cinic. Ministrul Reichului întreba, aparent nedumerit, „dacă și în ce măsură guvernul român este dispus a trata privitor la o cerere de revizuire a vecinilor săi, ca, de exemplu, U.R.S.S., în chestiunea Basarabiei. La această întrebare, guvernul de la București și-a exprimat convingerea potrivit căreia, „în granițele ei actuale, granițe naturale și etnice”, România „corespunde cel mai bine interesului pe care Europa l-ar putea avea, la încrucișarea de drumuri ce se fac pe Dunărea de Jos și la gurile ei”. Totuși guvernul român, pentru a da urmare și punctului de vedere german va începe tratative direct cu guvernul Uniunii Sovietice pentru a vedea cum se pot netezi asperitățile. Despre relațiile Bucureștilor cu Budapesta, se exprima părerea că, „orișice cesiune de teritoriu în loc să liniștească agitația Ungariei, o va mări, ajungându-se la o situație mai grea. Dacă pretențiile revizioniste ale Ungariei față de România s-ar putea motiva cel mult sub aspectul necesităților politice, acestea însă – se sublinia în răspunsul guvernului român adresat guvernului german – „nu au nici o justificare din punctul de vedere al realităților geografice, economice, etnice și istorice”.

3. România sub impactul politicii marilor puteri totalitare

În primăvara anului 1940, regimul hitlerist și regimul stalinist au trecut la o nouă etapă a expansiunii lor politice și militare. Germania obține succese rapide și decisive în Nordul și Vestul Europei; până la sfârșitul lunii iunie, Wehrmachtul au ocupat Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia și Franța. În Est, după încheierea războiului cu Finlanda (noiembrie 1939-martie 1940), Uniunea Sovietică a invadat cu trupele sale Lituania, Letonia și Estonia, a impus noi guverne la Vilnius, Tallin și Riga și, apoi, a anexat cele trei state baltice. Germania, secondată de Italia, și U.R.S.S. erau hotărâte să aplice în continuare dreptul forței în locul forței dreptului. În acest context, România devine și ea obiectul politicii imperialiste a marilor puteri totalitare.

Ultimatumul sovietic din iunie 1940. Într-un raport prezentat în Sovietul Suprem al U.R.S.S., la 29 martie 1940, V.M. Molotov a readus în atenție publică, după mulți ani de tăcere, pretențiile teritoriale sovietice față de România; el a afirmat că absența unui tratat de neagresiune între cele două țări „se explică prin existența unei chestiuni litigioase nerezolvate, aceea a Basarabiei, a cărei anexiune de către România nu a fost niciodată recunoscută de U.R.S.S.”; cu toate acestea – sublinia șeful diplomației Kremlinului – U.R.S.S. „n-a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară. Astfel, nu este nici un motiv de agravare a relațiilor sovieto-române”. Prin aceste aserțiuni, diplomația sovietică lăsa să se înțeleagă că România nu trebuie să se simtă amenințată de o acțiune militară de felul celei îndreptate contra Finlandei, dar că se aștepta din partea Bucureștilor o inițiativă privind clarificarea relațiilor bilaterale, pornind de la „problema Basarabiei”; totodată, se lansau semnale către beligeranți într-un moment în care confruntarea decisivă dintre ei pe frontul de Vest nu avusese loc: Berlinul primea asigurări că, în viitorul apropiat, nu erau avute în vedere ostilități care să aducă prejudicii economiei de război germane prin perturbarea livrărilor de petrol și alte produse românești; Londra și Parisul puteau să observe că Moscova nu ignora garanțiile de securitate anglo-franceze acordate României, în aprilie 1939.

La jumătatea lunii iunie 1940, guvernul de la Moscova își modificase atitudinea din moment ce trupele sovietice concentrate în regiunea militară Kiev se pregăteau să „elibereze” Basarabia și Bucovina. La 23 iunie 1940, a doua zi după semnarea armistițiului germano-francez de la Rethondes, Molotov i-a comunicat ambasadorului Reichului la Moscova, von der Schulemburg, că guvernul U.R.S.S. dorea rezolvarea „litigiului” cu România în cel mai scurt timp, „pe cale pașnică”, dar era hotărât să recurgă la forța armelor dacă nu i se dădea satisfacție. Extinderea pretențiilor sovietice asupra Bucovinei a stârnit mânia lui Hitler, sub motiv că această provincie, spre deosebire de Basarabia, nu figura în Protocolul adițional secret din 1939 și, mai mult, ea aparținuse Coroanei austriece și avea o însemnată populație de etnie germană. Pentru a face, chipurile, concesii partenerului său, Stalin și-a redus pretențiile la partea de nord a Bucovinei. Primind acordul Berlinului, Moscova a promis că va face tot posibilul pentru a nu fi afectate interesele economice germane, îndeosebi în „regiunile petrolofere românești” și a cerut guvernului Reichului să sfătuiască guvernul României să accepte revendicările sovietice, în caz contrar, războiul fiind inevitabil. Conformându-se, guvernul german a recomandat guvernului român să accepte condițiile rusești, fără nici o rezervă; la fel, guvernul italian consideră „de interes european esențial” ca România să evite un conflict cu Uniunea Sovietică.

La 26 iunie, ora 10 seara, Molotov a remis ministrului plenipotențiar al României la Moscova, Gheorghe Davidescu, o notă ultimativă, cu termen de 24 de ore, prin care se cerea „guvernului regal al României: să înapoieze Basarabia către Uniunea Sovietică; să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele potrivit hărții alăturate”. Luând cunoștință de textul Notei ultimative sovietice, Gheorghe Davidescu a adoptat o atitudine demnă și a apărat cu vehemență drepturile și interesele României folosind argumente istorice și juridice precum și date concrete privind structura etnică a Basarabiei și Bucovinei; în dialogul purtat cu Molotov, diplomatul român a combătut fără menajamente „explicațiile” date de șeful diplomației sovietice menite să justifice pretențiile asupra celor două provincii românești. „Basarabia – sublinia Davidescu – a fost de cinci secole românească”, „Bucovina n-a aparținut niciodată Rusiei”. Era – a continuat diplomatul român – în

interesul U.R.S.S. ca la granița de Vest a acesteia să existe „o Românie puternică, unită în frontierele ei etnice și istorice”.

Guvernul român s-a declarat gata să înceapă negocieri, dar, în noaptea de 27 spre 28 iunie se remite o nouă notă ultimativă, de astă dată cu termen de 24 de ore, din care rezulta că nu era vorba de negocieri, ci de evacuarea teritoriului Basarabiei și Bucovinei de Nord, solicitându-se ca trupele sovietice să ocupe teritoriile românești în decurs de 4 zile, începând cu 28 iunie, orele 14, ora Moscovei. Consiliul de coroană întrunit împreună cu guvernul, la 27 iunie 1940, ora 12, a luat în dezbatere conținutul primei note ultimative și a hotărât respingerea acesteia cu majoritate de voturi și mobilizarea generală. Reunit în seara aceleiași zile, Consiliul de coroană a schimbat hotărârea: din cei 28 de participanți, numai 6 și-au menținut poziția, pronunțându-se pentru rezistență – Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Ștefan Ciobanu, Silviu Dragomir, Traian Pop și Ernest Urdăreanu. Între timp, Carol al II-lea îl primise în audiență pe trimisul Berlinului, Manfred von Killinger, care i-a declarat că, „în eventualitatea unei rezistențe armate românești, colosul rus vă va strivi. În consecință, veți pierde nu numai Basarabia și Bucovina, ci în mod sigur, ceva mai mult”.

În răspunsul său către guvernul sovietic, guvernul român sublinia că pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vedea silit să accepte cererile de evacuare a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Această decizie a fost luată în condiții de izolare politică, militară și diplomatică a țării și după ce Ministerul Apărării Naționale și Marele Stat Major au susținut că, în ipoteza rezistenței, armata nu putea rezista mai mult de trei luni în luptă cu inamicul. „Frică și lașitate, poate prudență sănătoasă, numai viitorul ne-o va arăta” – nota Carol al II-lea în *Jurnalul* său, la 28 iunie 1940.

Faptele care au urmat ultimatumului sovietic din iunie 1940 întrunesc toate elementele unei agresiuni împotriva României. Armata roșie a pătruns în spațiul aerian și terestru român în noaptea de 27/28 iunie 1940 – deci înainte ca guvernul român să consimtă retragerea trupelor și administrației sale, ceea ce însemna, potrivit Convenției de la Londra din 1933 privind definirea agresorului, o agresiune armată. Trupele sovietice au invadat Basarabia și Bucovina de Nord printr-o acțiune militară de anvergură, minuțios pregătită și s-au comportat pe teritoriul ocupat ca pe un teatru de operațiuni inamice: au luat mii de prizonieri care au fost internați în lagăre; au capturat însemnate cantități de armament și de tehnică militară etc. Actele de agresiune au continuat și după 3 iulie 1940, când se încheiase retragerea trupelor române în spatele liniei de demarcație trasate de Stalin și Molotov; trupele sovietice dispuse în dispozitiv ofensiv au încercat în permanență să depășescă această linie, provocând incidente de frontieră, încheiate cu morți și răniți, ocupând o serie de ostroave pe brațul Chilia, blocând astfel navigația vaselor românești pe această arteră fluvială dunăreană, capturând nave românești la Gurile Dunării ș.a. Astfel, în perioada 27 iunie – 3 iulie 1940, România a suportat rigorile unui război nedeclarat din partea vecinului său de la Est. Un război care nu intra între conceptele clasice ale teoriei conflictelor armate cunoscute în epocă.

Ultimatumul sovietic a lovit, primul, în opera istorică înfăptuită de națiunea română în 1918, sfidând cu brutalitate hotărârile suverane de Unire de la Chișinău, Cernăuți și București. U.R.S.S. a răpit României un teritoriu de 50.762 km² cu populație de 3.776.309 locuitori.

Guvernul României nu a încheiat vreun act de cedare sau de delimitare a teritoriilor sale ocupate de Armata roșie și nu a recunoscut vreo motivație legală a anexiunii. În ședința comună a Camerei Deputaților și a Senatului din 2 iulie 1940, primul ministru Gheorghe Tătărescu, sublinia, „am hotărât evacuarea Basarabiei și a

Bucovinei de Sus pentru a putea salva azi ființa statului român și pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului. Declar aici că am luat această hotărâre sub presiunea forței într-unul din cele mai grele momente ale istoriei noastre și lăsând viitorului sarcina să judece actul nostru”.

Faptul că factorii de decizie de la București nu au respins ultimatumul Moscovei, cu toate că acesta nu-și găsea nici o justificare în normele de drept internațional a lăsat, în opinia publică din țară și din străinătate, în cercurile diplomatice europene, impresia unei înfrângerii a României, întrucât, cu puțin timp înainte de primirea notelor ultimative trimise de U.R.S.S., regele Carol elogiase, printr-o cuvântare publică, valoarea armatei române și calitățile fortificațiilor realizate în Basarabia.

Dictatul de la Viena din 30 august 1940. Cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord a marcat începutul prăbușirii României întregite. Pretențiile revizioniste ale Ungariei și ale Bulgariei încurajate de Germania, Italia și U.R.S.S. n-au putut fi stăvilite, cu toate că guvernării de la București schimbaseră orientarea politicii externe a țării. La 1 iulie 1940, România a renunțat oficial la garanțiile anglo-franceze din aprilie 1939, devenite inoperante; a doua zi, Carol al II-lea s-a adresat lui Hitler cu cererea de a proteja România „în aceste vremuri de grea încercare”, prin trimiterea unei misiuni militare și garantarea frontierelor.

În răspunsul sosit la București, la 4 iulie 1940, se arăta că în opinia Reichului „România nu va putea evita cedarea anumitor teritorii către Ungaria și Bulgaria” și că pentru aceasta i se recomandă să înceapă imediat negocieri cu cele două țări. În aceeași zi, s-a format un nou guvern prezidat de Ion Gigurtu care a anunțat printr-o declarație publică hotărârea sa de a urma o politică de integrare a României în sistemul Axei Roma-Berlin.

La 6 iulie, suveranul de la București, răspunzând Führerului, s-a declarat de acord cu începerea de negocieri între România, pe de o parte, și Ungaria și Bulgaria, pe de altă parte, pe baza schimbului de populație și, ca accesoriu, eventuale rectificări de graniță, solicitându-se sprijin pentru ca guvernele de la Budapesta și Sofia să nu-și extindă pretențiile „peste limitele justiției naționale și ale considerentelor politice”. A urmat cunoscuta scrisoare a lui Hitler din 15 iulie 1940, prin care i se reproșa lui Carol al II-lea politica promovată anterior de România și condiționa „o atitudine prietenoasă” din partea Germaniei, de cedări teritoriale în favoarea Ungariei și Bulgariei; altfel – se sublinia în scrisoare – „Sfârșitul, mai devreme sau mai târziu – și poate în foarte scurt timp – ar putea fi chiar distrugerea României”.

În zilele de 26 și 27 iulie 1940, primul ministru Ion Gigurtu și ministrul de externe Mihai Manoilescu au efectuat un turneu diplomatic în Germania și Italia pentru a cunoaște în mod direct concepția puterilor Axei privind tratativele pe care România era somată să le deschidă cu Ungaria și Bulgaria. Rezultatele întâlnirii cu Hitler (Berchtesgaden, 26 iulie) au fost sintetizate astfel de Manoilescu: a) Românii urmau să trateze „*liberi, nesiliți și fără nici o intervenție germană*”; b) Tratativele nu erau legate de *nici un termen de încheiere*; c) Baza tratativelor să fie *schimbul de populație*, cu scopul de a se ajunge la o soluție în care „nici un ungar să nu rămână sub români și nici un român sub unguri”; s-a lăsat deschisă posibilitatea *unui plebiscit*, cel puțin, parțial, în Transilvania, sub controlul a două state neutre, de exemplu Italia și Spania, care să supravegheze schimbul de populație.

La Roma, Mussolini a confirmat în total, „cu o fidelitate aproape servilă” punctele fixate cu o zi înainte de Hitler. Cei doi dictatori – arăta Manoilescu – „se păzeau de ideea unui arbitraj ca de cea mai neplăcută eventualitate pentru ei”,

Führerul recunoscând că mai făcuse un arbitraj, între unguri și slovaci și n-a avut decât nemulțumire din partea lor (Aluzie la primul dictat de la Viena din 1939). La scurt timp, după cum observa cu amărăciune Manoilescu, Hitler și Mussolini și-au încălcat flagrant cuvântul.

La 16 august 1940, au început tratativele româno-ungare, care s-au soldat cu un eșec total. Guvernul de la Budapesta a refuzat să accepte principiul etnic; adică efectuarea unui schimb de populație însoțit în subsidiar de unele rectificări de frontieră.

Peste zece zile, guvernul român a primit „invitația” ca Mihail Manoilescu să vină la Viena, învestit cu „depline puteri”, pentru tratative privind relațiile româno-ungare. O invitație similară a fost adresată guvernului ungar. Delegații români (Manoilescu era însoțit de Valeriu Pop) au fost supuși unui adevărat șantaj. Mai întâi, la 29 august ei au fost informați de către Ribbentrop și Ciano, că Germania și Italia își asumaseră rolul de arbitri în „diferendul” româno-ungar, apoi au cerut să comunice până la ora 20 dacă erau de acord cu „arbitrajul”. Ca măsuri de presiune asupra României, o serie de unități germane au fost transferate din Vest în Est, fiind pregătite să execute o operație rapidă de ocupare a zonei petrolifere românești, în zilele 31 august – 1 septembrie 1940, inclusiv prin formațiuni de parașutiști. În paralel, s-a încurajat în mod tacit atitudinea belicoasă a Budapestei și s-a exacerbat, în scop diversionist, pericolul unei intervenții comune ungaro-sovietice sprijinită de Bulgaria. Informațiile alarmante, furnizate României de Germania și Italia în acele zile, pe diferite canale diplomatice și militare „binevoitoare” despre mișcările de trupe de la hotarele ei, au sporit deruta guvernanților, le-au anihilat discernământul și voința de a rezista șantajului.

Consiliul de coroană și guvernul întrunite în noaptea de 29 spre 30 august 1940 au decis cu o majoritate de 21 contra 10 și o abținere să se supună dictatului puterilor Axei, motivând că aceasta era singura soluție pentru salvarea ființei politice a statului român. S-au manifestat atunci, ca și în cazul cedării Basarabiei și Bucovinei de Nord, carențele regimului autoritar al lui Carol al II-lea.

Prin dictatul de la Viena, pronunțat de Germania și Italia în complicitate cu Ungaria, României i s-a răpit un teritoriu de 43.360 km² cu peste 2 milioane de locuitori, dintre care 50,2% români, 37,1% secui și maghiari, 5,7% evrei, 2,8% germani, restul fiind ruteni, cehi, slovaci și alte etnii. „Astfel, mișelește, prin surprindere și violență, ca tâlharii în miez de codru – scria Raoul Bossy – a fost ucisă vremelnice România Mare de Hitler și Mussolini, de Ribbentrop și Ciano.”

„Arbitrajul” Germaniei și Italiei de la Viena din 30 august 1940 nu a avut nimic comun cu ceea ce presupunea o asemenea procedură, în afară de denumire. A fost un dictat imperialist ce viola flagrant dreptul inalienabil al românilor, înfăptuit prin hotărârea istorică a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Ribbentrop și Ciano au invocat insistent în fața delegaților români pericolul grav al dispariției statului român, ca urmare a unei agresiuni simultane a Rusiei, Ungariei și Bulgariei. Al doilea „arbitraj” de la Viena era – așa cum declara lordul Halifax în Camera Lorzilor, la 5 septembrie 1940 – „rezultatul unui dictat impus României de către Puterile Axei, prin constrângere”.

Linia de demarcație impusă la Viena a afectat extrem de grav teritoriul românesc situat la nord de Carpații Meridionali și în vestul țării, pătrunzând ca un pumnal înțesat în însăși inima României. Ea tăia căile de comunicații, separa orașele industriale din zonele de materii prime, condamnând la izolare și regres economic atât partea de sud, cât și pe cea de nord a Transilvaniei. În pofida mutilării geografice a teritoriului românesc, autorii dictatului nu au putut rupe din trupul

Transilvaniei o regiune în care românii să nu fie majoritari. Pentru a se încorpora Ungariei 976.955 cetățeni de etnie maghiară a trebuit să intre sub ocupație străină 1.321.581 de români, ceea ce a făcut pe observatorii obiectivi să remarce că Ungaria a primit prin „Arbitrajul” de la Viena mai mulți români decât unguri.

Puterile Axei au oferit României, o dată cu verdictul de la Viena, garantarea frontierelor sfârtecate, care-i mai rămăseseră. Prin două note identice, înmânate lui Manoilescu, la 30 august 1940, se prevedea că Germania și Italia își asumau „garanții de inviolabilitate și integritate a Statului Român”. Aceste garanții au nemulțumit guvernul sovietic. În noiembrie 1940, Hitler i-a declarat lui Molotov, aflat în vizită la Berlin, că Germania a respectat clauzele pactului secret din 1939 spre deosebire de „partea rusă”, argumentând cu exemplul Bucovinei. Replicând, ministrul de externe sovietic a arătat că Germania trebuie să înțeleagă interesul Rusiei față de Bucovina, dar în loc de aceasta, a garantat întregul teritoriu al României și a desconsiderat cu totul dorințele Rusiei cu privire la Bucovina de Sud.

În raportul trimis Ministerului de Externe la 21 septembrie 1940, Grigore Gafencu, semnala că tema tuturor convorbirilor diplomatice la Moscova în săptămâna trecută a fost: *supărarea Guvernului sovietic în urma Conferinței de Arbitraj de la Viena*. După unii – „versiunea britanică” – germanii și rușii au lucrat din nou mână în mână pentru a înlesni „operația de la Viena”; după alții – „versiunea italiană”, conducerea sovietică nu a fost înștiințată decât în ultimul moment și numai în mod aproximativ despre ceea ce se decisese la Viena, aflând rezultatul – adică noua linie de frontieră româno-maghiară și garanția germano-italiană – numai din ziare și din comunicarea oficială pe care contele Schulemburg i-a făcut-o lui Molotov, la 31 august 1940. „Versiunea italiană” – cum a numit-o ilustrul diplomat român – era cu certitudine cea reală. Guvernul U.R.S.S. era nemulțumit că s-au luat hotărâri privind „noua orânduială” în Sud-Estul Europei fără participarea sa. „Reîncepe chestia de la München!” – ar fi declarat la legația Suediei Solomon Abramovici Lozovski (Dridzo) adjunct al Comisarului sovietic pentru Afaceri Străine. Nemulțumire de formă, întrucât sovieticii considerau că au un drept câștigat, în urma Pactului din 23 august 1939 și în urma unei strânse colaborări economice și politice care au urmat cu germanii, că vor putea participa întotdeauna la prefacerile din Bazinul dunărean și din Peninsula Balcanică. Nemulțumire de fond: Împărțirea zonelor de influență între Germania și Uniunea Sovietică în Sud-Estul Europei nu fusese deosebit de precisă. Rușii au păstrat o „rezervă mentală” referitoare la Balcani – o ușă întredeschisă spre Sud – pentru a-și împlini o dată visul de a lua în stăpânire exclusivă Marea Neagră și Strâmtoarele. Apropierea de Carpați și de zona petroliferă românească le îngăduia, de asemenea, să ocupe poziții de apărare prielnice în cazul unei întoarceri a ofensivei Germaniei spre Est.

La rândul lor, puterile Axei au urmărit, prin „arbitrajul” aplicat României și Ungariei, să evite apariția unor noi perturbări în centrul și sud-estul Europei de natură să deranjeze concentrarea eforturilor germane în „bătălia Angliei” și, totodată, să genereze noi pretenții rusești la Dunăre și în Balcani. Divizarea Transilvaniei n-a rezolvat „definitiv” – cum pretindea von Ribbentrop – „o importantă și dificilă problemă a politicii europene”, și nici n-a însemnat – cum susținea contele Ciano – o „mare victorie politică și militară” contra diplomației britanice. Conceput și înfăptuit din perspectiva intereselor Axei, al doilea „arbitraj” de la Viena nu era menit să pună bazele unor „relații prietenești durabile” între România și Ungaria; dimpotrivă, „arbitrii” aveau doar posibilitatea manipulării guvernelor celor două state în funcție de proiectele lor europene.

Aranjamentele puterilor Axei de la Viena din 30 august 1940 au dovedit o dată în plus destinul tragic al statelor situate între Germania și U.R.S.S., într-o conjunctură politico-diplomatică internațională total defavorabilă. Era o conjunctură în care democrațiile occidentale eșuaseră nu doar în promovarea aspirațiilor lor europene, ci chiar în apărarea propriilor interese naționale.

Cedarea Cadrilaterului dobrogean. Ultimul act al dramei României Mari s-a consumat tot sub presiunea Germaniei și Italiei, cărora li s-a asociat Uniunea Sovietică, dând câștig de cauză pretențiilor bulgare asupra Cadrilaterului dobrogean. Revizioniștii de la Sofia au întreținut aceste pretenții întreaga perioadă interbelică, îndeosebi după 1934, când în diverse localități bulgare au fost organizate manifestații având ca slogan: „lupta pentru mântuirea Dobrogei de sub tirania românească”; în 1939, regele Boris al III-lea al Bulgariei a propus o formulă de retrocedare a Dobrogei de Sud, fără Silistra și Balçic, în ultima localitate având reședința regina Maria. Ulterior, beneficiind de îndemnuri din partea marilor puteri, vecinii românilor de la Sud și-au mărit pretențiile. Bulgaria era încurajată nu numai de puterile Axei, ci și de Marea Britanie și Franța, iar Uniunea Sovietică își dorea chiar o frontieră comună cu Bulgaria, ceea ce ar fi condus la împărțirea Dobrogei între cele două țări.

La 27 iunie 1940, guvernul bulgar a înaintat un Memorandum către Departamentul Politic al Ministerului de Externe al Reichului prin care solicita, „în legătură cu dezvoltarea crizei basarabene” sprijin pentru satisfacerea revendicărilor sale teritoriale față de România. Regele și guvernul de la Sofia se aflau, potrivit Memorandumului, într-o situație dificilă întrucât „Bulgaria ar putea să primească acum Dobrogea ca un dar din mâinile Uniunii Sovietice, mai de grabă decât din cele ale Germaniei”. Reluând demersurile către Berlin, la 31 iulie 1940, o delegație bulgară cu premierul Bogdan Filov și ministrul de externe Ivan V. Pazov, a obținut sprijinul lui Hitler în privința retrocedării Dobrogei de Sus, inclusiv Silistra și Balçic; în același timp, Führerul i-a sfătuit pe bulgari să nu pretindă mult „ca să nu intre în sistemul de târguială cu români”. Mihail Manoilescu a atribuit acestei opinii a lui Hitler, un adevărat caracter de sentință arbitrală și i-a adresat lui Fabricius „un violent” protest exprimându-și uimirea și indignarea pentru faptul că numai cu trei zile înainte Hitler fusese de acord că în problema Cadrilaterului dobrogean românii să trateze în mod liber cu bulgarii. Teama ministrului de externe al României – care s-a dovedit a fi perfect îndreptățită – consta în aceea că se arăta diplomației Bucureștilor „modul de a proceda în viitor și în ceea ce privește cealaltă problemă, mult mai importantă, a Transilvaniei”.

Negocierile dintre guvernul de la București cu cel de la Sofia au început la 19 august 1940, la Craiova, și s-au purtat „într-un spirit de șicană și meschinărie”, provocat de partea bulgară, care, mizând îndeosebi pe sprijinul Berlinului, considera că problema era tranșată și refuza orice propunere a părții române, cum era de pildă aceea a inserării în tratat a unor garanții referitoare la regimul minorităților române din Bulgaria. În cele din urmă, guvernul român a cedat, ajungându-se la un acord de principiu privitor la cedarea părții de sud a Dobrogei în limitele frontierei româno-bulgare existente înainte de războaiele balcanice din 1912 și 1913.

Preliminariile tratatelor de la Craiova atestă că decizia privind cedarea Cadrilaterului a fost adoptată sub imperativul constrângerii și după respingerea unor demersuri foarte insistente. În prima jumătate a lunii august, Mihai Manoilescu a trimis la Berlin și la Roma câte un *Aide-Memoire*, în care se argumenta pe larg un punct de vedere, pe care și-l asuma, privind „diferendul” româno-bulgar. În esență, omul politic român susținea că ținutul Cadrilaterului dobrogean nu fusese anexat de

România din motive strategice sau de compensație, ci *pentru a servi drept rezervă de colonizare a românilor macedoneni*, care date fiind modificările teritoriale rezultate în urma războaielor din 1912-1913, nu mai puteau rămâne sub stăpânirile balcanice sovuniste, după ce trăiseră relativ liniștiți sub regimul tolerant al Imperiului otoman.

Cercetarea documentelor Păcii de la București din 1913, existente în Arhiva Ministerului de Externe al României, – sublinia Manoilescu – „nu a descoperit nici o urmă de justificare pentru anexarea Cadrilaterului alta decât argumentul idiot al graniței strategice dublat de argumentul rușinos al compensației pentru mărirea Bulgariei”. Manoilescu deplora faptul că într-o țară cu atâția oameni de calitate, cu un guvern conservator precum cel din timpul Conferinței de pace din 1913 – care conținea personalități precum Titu Maiorescu, Take Ionescu, Alexandru Marghiloman, Alexandru Bădărău, Constantin C. Arion și alții – nu s-a putut găsi o justificare mai convenabilă a acestui act. Diplomația română – opinia Manoilescu – n-a insitat prea mult în privința Cadrilaterului, „fiindcă riscăm să-l indispunem pe Hitler și să păgubim astfel în chestiunea cealaltă, infinit mai importantă, a Transilvaniei”. La 7 septembrie 1940 s-a semnat Tratatul care stipula transferarea județelor Durostor și Caliacra din componența statului român în cea a statului bulgar, tratat ratificat de generalul Ion Antonescu, la 10 septembrie 1940. România ceda Bulgariei o suprafață de 6.921 km² cu o populație de 425.000 locuitori. În tratat, se consemnează declarația solemnă a fiecărei părți contractante „să nu mai formuleze vreo pretenție de ordin teritorial împotriva celeilalte părți contractante”.

Cedarea Cadrilaterului dobrogean nu a afectat, comparativ cu rășluirile teritoriale din iunie și din august 1940, la fel de profund, nici lumea politică, nici opinia publică românească. Spre deosebire de celelalte modificările de frontieră din estul, nord-estul și vestul României care purtau în ele motivații pentru întreținerea conflictelor cu vecinii, aceea din sud a condus la realizarea unei formule de compromis oarecum acceptabilă pentru ambele părți. Tratatul prevedea schimbul obligatoriu dintre supușii români de origine etnică bulgară din județele Tulcea și Constanța și supușii români de origine etnică română din județele Durostor și Caliacra. Se admitea și un transfer facultativ de populație, în termen de un an de la ratificarea Tratatului care să-i cuprindă pe bulgarii din România și pe românii din Bulgaria, aflați în alte regiuni ale celor două țări.

Pierderile teritoriale, umane, naturale și spirituale impuse națiunii române de către marile puteri totalitare, prin actele dictatoriale din vara anului 1940, sunt incomensurabile, iar povara consecințelor lor se resimte și astăzi.

4. Un nou regim politic și o nouă orientare externă

În toamna anului 1940, România se afla în fața unei noi perioade a istoriei sale contemporane: o perioadă în care a încercat să-și păstreze ființa de stat și să recupereze ceea ce se putea din patrimoniul său național luat prin forță și dictat.

Regimul lui Carol al II-lea s-a prăbușit datorită numeroaselor sale curențe instituționale și morale și a presiunilor externe. Criza politică și-a găsit o cale de soluționare prin propulsarea în fruntea guvernului a generalului Ion Antonescu care, după ce a eșuat în tentativa de alcătuire a unui cabinet de „uniune națională”, a recurs la instituirea unui regim de tip totalitar. Investit prin decret-regal, la 6 septembrie 1940, „cu depline puteri pentru conducerea statului român”, generalul a refuzat propunerile liderilor partidelor istorice de a gestiona o tranziție către o guvernare democratică, acceptând în schimb, sugestiile primite de la Berlin de a-și asocia la

putere Mișcarea legionară; date fiind afinitățile doctrinare și structurale ale acesteia cu național-socialismul german și cu fascismul italian. La 14 septembrie 1940, este proclamat, prin decret-regal, semnat de tânărul suveran Mihai I, „statul național-legionar”. Potrivit aceluiași decret-regal, Ion Antonescu „era conducătorul statului legionar și șeful regimului legionar”, iar Horia Sima „conducătorul Mișcării legionare”; de condiții legale beneficia și Grupul Etnic German, condus de Andreas Schmidt, pe baza principiilor și ordinelor primite de la Berlin. La 20 noiembrie 1940, Grupul Etnic German, având în acel moment circa 350.000 de persoane, a fost declarat persoană juridică de drept public.

Politica externă a noului regim a fost orientată, de la început spre puterile Axei, îndeosebi spre Germania, crezându-se că astfel puteau fi rezolvate marile probleme ale României, atât cele imediate, cât și cele de viitor. Germania – sublinia generalul Antonescu în ședința Consiliului de Miniștri din 18 septembrie 1940 – „ne asigură și granițele și libertatea și rolul pe care-l vom juca în Europa de mâine”. Acțiunile politico-diplomatice și militare menite să includă România în sistemul Axei, inițiate fie la București, fie Berlin sau la Roma, au purtat amprenta voinței celor două mari puteri totalitare, dar această voință era înfățișată ca o expresie a intereselor comune, româno-germano-italiene.

Răspunzând scrisorii ce-i fusese adresată de Ion Antonescu, la 6 septembrie 1940, prin care-l anunța că a preluat conducerea guvernului român, Hitler ținea să sublinieze că „în noua ordine europeană, viitorul poporului român era asigurat în strânsă legătură cu puterile Axei, Germania și Italia”.

Intrarea trupelor germane în România. La 19 septembrie 1940, Hitler a dat curs cererii adresate încă de Carol al II-lea și reluată de Ion Antonescu, de a trimite în România misiuni ale armatei terestre și ale forțelor aeriene germane cu scopul de a instrui armata română potrivit noilor metode și tehnici ale războiului; adevărata misiune a trupelor germane, care nu trebuia să fie evidentă, nici pentru ele, nici pentru români era, potrivit Ordinului Înaltului Comandament al Wehrmacht-ului: să apere câmpurile petrolifere pentru a nu fi acaparate de o terță putere; să dea posibilitate armatei române să efectueze operațiuni diferite, corespunzător unui plan efectiv elaborat în favoarea intereselor Germaniei; să se pregătească pentru angajarea forțelor germane și române într-un eventual război cu Uniunea Sovietică.

La 12 octombrie 1940, au sosit la București primele elemente ale Misiunii militare germane sub comanda generalului de cavalerie Erich Hansen; până la începutul lunii noiembrie a fost adusă în grabă în România o divizie. La sfârșitul anului 1940 și începutul anului 1941, noi unități germane pătrund în România; efectivul lor total fiind, în acel moment 170.630 de militari. Prezența trupelor germane în România, efectivele și cheltuielile pentru subzistența acestora au fost reglementate printr-un protocol întocmit pe baza indicațiilor generalului Antonescu. La 24 octombrie 1940, el a cerut să se stabilească precis cât va dura misiunea germană și obligațiile statului român sub raport financiar. Principiul fiind: „a nu se transforma o bună intenție politică și militară într-o ruină financiară și economică pentru România”.

La 10 octombrie 1940, când primele formațiuni ale Wehrmachtului intrau în zona Brașov, ofițerii comandanți ai acestor trupe primiseră ordin, printr-o directivă semnată de Hitler „să se evite și cea mai mică aparență de ocupație militară a României”. Concomitent, Ribbentrop i-a cerut ambasadorului von der Schullenberg să motiveze oficialităților sovietice că prin trimiterea trupelor sale în România, Germania urmărea să mențină „liniștea și ordinea în Balcani” și să-și protejeze interesele contra amenințărilor engleze. Când diplomatul german i-a comunicat această interpretare,

Molotov, zâmbind, a remarcat că, după părerea sa, englezii aveau alt vânat de urmărit și nu se gândeau la o invadare a României. Șeful diplomației sovietice își exprima nemulțumirea, câteva zile mai târziu, într-o manieră prudentă și insinuantă, publicând un comunicat prin care dezmințea afirmația unui ziar danez potrivit căreia Moscova ar fi fost informată, în timp util, asupra numărului de trupe germane trimise în România și a scopului urmărit de această acțiune. Dorind parcă să accentueze supozițiile superiorilor săi, plenipotențiarul sovietic la București, Anatoli Lavrentiev, transmitea la Moscova ideea că „sub standardul luptei împotriva Angliei, Germania se pregătește de luptă împotriva Uniunii Sovietice”. Germania – susținea diplomatul sovietic – avea intenția de a-și consolida pozițiile militaro-strategice în Sud-Estul Europei, condiderând România un cap de pod și un centru economic de importanță majoră, pe care să-l poată folosi în încercările sale de a-și satisface, pe de o parte, „ambițiile imperialiste” prin avansare către litoralele Mării Negre și Mării Mediterane, iar pe de altă parte, să-și creeze facilități militare împotriva Uniunii Sovietice.

Prezența Wehrmacht-ului în România preocupa și cercurile politice și diplomatice britanice. R.A. Butler, subsecretar parlamentar al Foreign Office-ului, declara, la 20 noiembrie 1940, în Camera Comunelor, că guvernul de la București „invitase trupele germane să intre în țară și ele sosiseră într-un număr crescând”. Aceste fapte, continua el, „au obligat Cabinetul Majestății Sale de la Londra să considere că guvernul român nu mai avea controlul deplin asupra propriei lui țări și a politicii sale externe”.

Aderarea României la Pactul Tripartit. Asistența militară germană a prefigurată aderarea României la Pactul Tripartit, alianță politico-militară încheiată la 27 septembrie 1940 între Germania, Italia și Japonia (*Axa Roma – Berlin* devine astfel *Axa Roma-Berlin-Tokio*). Guvernul român a aderat la acest pact, la 23 noiembrie 1940, printr-un Protocol semnat de Ion Antonescu, în timpul primei sale vizite în Germania, ceilalți semantari ai Protocolului fiind Ribbentrop, Gino Butti și Saburo-Kurusu. Cu două zile înainte, aderase la Pactul Tripartit Ungaria; a urmat Slovacia, la 21 noiembrie 1940, iar ulterior Bulgaria și Croația.

Vizita lui Antonescu în capitala Reichului, spre deosebire de aceea efectuată la Roma (12-14 noiembrie 1940) s-a soldat potrivit propriei lui aprecieri „cu rezultate mult mai mari pentru țară. El s-a întâlnit și a purtat convorbiri oficiale cu Hitler, cu Ribbentrop și cu feldmareșalul Wilhelm Keitel, șeful Statului Major al Comandamentului Suprem al Wehrmachtului. S-a convenit cu acel prilej și asupra dezvoltării relațiilor economice româno-germane; urmând să se elaboreze în acest scop un plan de colaborare economică pe zece ani, partea germană oferind credite cu dobândă mică (4%), îndeosebi pentru dezvoltarea agriculturii, industriei alimentare, a căilor de comunicație; încheierea unor acorduri comerciale pe baza căror produsele românești să fie vândute pe piața germană la prețuri fixe etc.; în domeniul militar au fost abordate problemele modernizării armatei române astfel încât ea să fie „pe de-a întregul capabilă să ocupe un loc onorabil pe câmpul de luptă”; de asemenea s-a căzut de acord cu trecerea trupelor germane prin România, în spațiul balcanic, spre Grecia, în eventualitatea avansării engleze în acest spațiu.

La începutul convorbirii sale cu Hitler din 22 noiembrie 1940, Antonescu, declarându-se „reprezentantul viitorului României”, a arătat că, încă de la asumarea puterii, el a căutat să adere la Axă și, „în condiții care probabil n-au fost niciodată atât de grele” pentru un om politic, s-a angajat să reorganizeze țara și să o fortifice în sfera economică, precum și în viața administrativă, politică, intelectuală și militară, subliniind că avea în vedere un singur scop și anume „să contribuie la victoria Axei în

război”. Adeziunea României la Axă, aprecia Ribbentrop, reprezenta „un mare act simbolic” care va lega cele două țări pentru totdeauna prin prietenie, poate chiar prin camaraderie de arme. La rândul său, Hitler îl asigura pe noul său partener: „România fiind acum aliată, va fi susținută de Germania, în toate privințele”, atât pe tărâm politic, cât și pe cel economic”.

Ion Antonescu a plecat la Berlin hotărât să-l convingă pe Hitler de nedreptatea făcută națiunii române prin amputarea frontierelor ei legitime și de necesitatea restabilirii acestora. La întâlnirea cu Führerul din 22 noiembrie 1940, reluând argumentele folosite la întrevederea cu Mussolini, Antonescu a expus pe larg consecințele „Arbitrajului” de la Viena din 30 august 1940 și a subliniat că la încheierea păcii generale, România își va ridica din nou glasul pentru a obține dreptate. Interlocutorul său a dat un răspuns echivoc, în sensul că prin verdictul de la Viena n-a fost găsită o soluție ideală; dar că „istoria nu se va opri în anul 1940”. Antonescu a interpretat acest răspuns ca o promisiune de revenire asupra „Dictatului vienez”, în favoarea României. La conferința de pace sau înainte de pace, când va veni momentul favorabil – declara el în ședința Consiliului de Miniștri din 26 noiembrie 1940, „noi vom putea pune revendicările înaintea Marilor Puteri” și recomanda să se dea crezare promisiunilor lui Hitler privind reexaminarea problemei Transilvaniei, „când va veni momentul favorabil”.

Refuzul de a accepta Dictatul de la Viena, exprimat și cu alte prilejuri, oficiale sau neoficiale, n-a afectat impresia deosebit de favorabilă făcută de Antonescu asupra lui Hitler, văzând în el „un al doilea Mussolini”. Încrederea dintre cei doi conducători s-a păstrat și în momentul „rebeliunii” legionare din ianuarie 1941 și a durat până la sfârșitul guvernării antonesciene, deși deținătorul puterii din România a gândit și a acționat deseori altfel decât se dorea la Berlin, cu precădere în privința relațiilor economice, dar și în alte domenii. S-a remarcat pe bună dreptate că dintre toți vizitatorii străini la Cartierul General al lui Hitler – regi, șefi de state și de guverne, diplomați ș.a. – nici unul nu a beneficiat de statutul pe care l-a obținut Ion Antonescu, și anume acela de a discuta deschis cu Führerul orice problemă oricât de gravă și, mai ales, în contradictoriu. Astfel, el i-a apărat pe Mihai Antonescu și diplomații români, precum și pe Iuliu Maniu, acuzați că purtau negocieri pentru încheierea păcii cu Națiunile Unite, „nu numai cu englezii și americanii, ci și cu sovieticii”. Formula „Eu nu sunt vasalul lui Hitler”, auzită de diplomații germani acreditați la București, cunoscută, desigur, și de Hitler, n-a putut duce la întreruperea relațiilor speciale dintre cei doi conducători. Despre Maniu, Antonescu i-a spus lui Hitler că nu putea întreprinde nimic împotriva lui, deoarece „e privit de poporul român ca o personalitate istorică și are, mai ales în rândurile țăranilor o deosebită autoritate”. Semnificativ este și faptul că, în 1943, Hitler îi atrăgea atenția lui Antonescu asupra modului diferit în care se înțelegea în România rezolvarea „problemei evreiești”, adică „în opoziție” cu soluția germană, dar că aceasta „nu vrea să pară ca o critică”.

Relațiile Germaniei cu Uniunea Sovietică și implicațiile acestora asupra României au deținut o pondere însemnată în ansamblul convorbirilor purtate în toamna târzie a anului 1940 între Ion Antonescu și conducătorii celui de-al Treilea Reich. Informându-l pe Antonescu despre vizita efectuată de Molotov la Berlin (12-13 noiembrie 1940), Ribbentrop a spus că era atât în interesul Germaniei, cât și al României „ca relațiile germano-ruse să se dezvolte în mod favorabil” și a făcut o aluzie la angajarea României într-o coaliție de „dimensiuni mondiale” împotriva Angliei. Reluând tema Hitler a declarat că discuțiile cu demnitarul sovietic „au avut loc într-o atmosferă prietenoasă”, dar la întrebarea acestuia dacă garanția dată de puterile Axei României, odată cu „Arbitrajul” de la Viena, era îndreptată împotriva

Rusiei, a precizat: „Reichul nu poate îngădui nici o încălcare a teritoriului României, indiferent de țara care ar înfăptui o asemenea încălcare”, și și-a exprimat convingerea că generalul Antonescu va reuși să reorganizeze armata română și să o transforme într-un instrument eficient al apărării naționale. Stalin – sublinia Hitler „nu dorește să riște nimic, ci numai să obțină câștiguri” și de aceea trebuie să i se arate în mod clar că „nu trebuie să-și îndrepte expansiunea spre zone în care sunt interesate Germania și Italia”.

În ceea ce privește restabilirea frontierei româno-sovietice de dinainte de ultimatumul Molotov, Antonescu declara în sesiunea Consiliului de Miniștri din 26 noiembrie 1940 că, într-un context european favorabil „vom putea, mai curând sau mai târziu, să realizăm din nou România Mare și spre Est”. La 29 noiembrie 1940, Grigore Gafencu a adus la cunoștința guvernului de la Moscova că adeziunea României la Pactul Tripartit „nu poate fi privită ca un act contra U.R.S.S.-ului”, având în vedere „și bunele relații” germano-sovietice.

Ion Antonescu s-a folosit de aderarea la Pactul Tripartit și de prima sa vizită oficială la Berlin pentru a obține succese în politica externă, în vederea consolidării poziției sale interne, totuși nici atunci, nici mai târziu, el nu și-a uitat conduita de conducător al unei țări independente. În notele de convorbire dictate de el colonelului Radu Davidescu, despre rezultatele ultimei sale întrevederi cu Hitler din 5 august 1944, anticipa iminenta ruptură cu Germania: „Niciodată un popor nu poate să ia un angajament orbește alături de alt popor, când acesta face o acțiune și politică și militară greșită și cine spune că Germania nu va face de acum înainte aceleași greșeli”.

România își apără suveranitatea la gurile Dunării. În toamna anului 1940, Moscova și Berlinul nu erau încă dispuse să pună capăt înțelegerii și colaborării inaugurate la 23 august 1939 și încercau să-și impună interesele în spațiul românesc, îmbinând calea negocierilor cu politica faptului împlinit. Din acest punct de vedere sunt cât se poate de semnificative acțiunile întreprinse de cele două mari puteri totalitare pentru modificarea regimului internațional al Dunării. La mijlocul lunii septembrie 1940, o conferință a riveranilor, convocată de Germania la Viena, a dizolvat Comisia Internațională a Dunării – organism cu atribuții preponderent tehnice, creat în 1920, la Wersailles, și compus din riveranii de pe cursul superior și mijlociu al fluviului, plus Marea Britanie, Franța și Italia. Noul organism, Consiliul Dunării Fluviale – din care făceau parte reprezentanții Germaniei, Slovaciei, Ungariei, Iugoslaviei, Bulgariei, României și Italiei a fost pus sub președinția permanentă a delegatului Reichului; de asemenea, sectorul Porțile de Fier, administrat până atunci în comun de România și Iugoslavia a trecut sub control german. Uniunea Sovietică, lăsată în afara arajamentului dunărean de la Viena, nu a obiectat față de lichidarea unei „creații” a Wersailles-ului, dar a folosit prilejul pentru a pretinde să se dizolve și Comisia Europeană a Dunării. Această comisie, înființată în 1856, o dată cu încheierea Războiului Crimeii, era un organism cu evident caracter politic – apărarea intereselor Europei la Gurile Dunării și concilierea acestora, cu interesele Rusiei. Comisia Europeană a Dunării, al cărei sediu era la Galați, îndeplinise timp de peste opt decenii un rol eminent pozitiv, având atribuții tehnice și prerogative polițienești și jurisdicționale asupra Dunării de Jos, adică de la Brăila până la vărsarea fluviului în Marea Neagră. Rusia făcuse parte din Comisia Europeană a Dunării până în 1917. Devenind stat riveran, o dată cu anexarea Basarabiei, Uniunea Sovietică se comporta ca o moștenitoare a politicii dunărene expansioniste a Rusiei țariste.

La 14 septembrie 1940, Moscova a propus Berlinului formarea unei Comisii Dunărene unice cu autoritate asupra fluviului de la Bratislava până la Marea Neagră. Noul organism urma să fie compus, potrivit solicitării sovietice exclusiv din reprezentanți ai riveranilor – Germania, Slovacia, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria, România și U.R.S.S., ceea ce însemna eliminarea din comunitatea dunăreană nu numai a Angliei și Franței, ci și a Italiei. Guvernul german, după ce s-a sfătuit cu guvernul italian, a răspuns la proiectul sovietic într-un spirit de conciliere: consimțea la suprimarea Comisiei Europene și la unificarea regimului dunărean și propunea convocarea unei conferințe la București pentru a reglementa cu titlu provizoriu regimul internațional al Dunării de Jos, adică în aval de Brăila, până în momentul când cele două regimuri puteau fi unificate. Germania nu cerea decât o singură favoare: participarea Italiei la Conferința de la București și la viitoarea Comisie a Dunării. Tranzacția germano-rusă s-a făcut peste România și părea că se va realiza din nou în detrimentul ei.

Noua Conferință dunăreană și-a început lucrările la 24 octombrie 1940, reunind delegați ai României (Vespasian V. Pella), Germaniei (Georg Martius), Italiei (Renato Silenzi) și Uniunii Sovietice (Arkadi Sobolev). La 28 octombrie, delegatul român a propus înființarea unui „Consiliu al Dunării Maritime” pentru sectorul Brăila-Sulina, în locul Comisiei Europene a Dunării, în care să fie reprezentate România, U.R.S.S. și Germania. În aceeași zi, delegația sovietică a venit cu o contrapropunere, și anume: să se creeze o administrație mixtă româno-sovietică pentru respectivul sector dunărean și să se interzică navigația vaselor militare, cu excepția celor române și sovietice. Moscova își dezvăluia astfel intenția de a pune stăpânire pe gurile Dunării pentru a-și putea exercita influența în Balcani și în întreaga Europă Centrală și de Sud-Est.

Înainte de Conferință și în prima fază a lucrărilor acesteia, U.R.S.S. și-a asigurat prin acțiuni de forță, controlul asupra brațului Chilia; la 28 septembrie 1940 a preluat ieșirea Canalului Starii Sтамбул în Marea Neagră (era canalul principal prin care apele brațului septentrional al Dunării se vărsau în Mare); o lună mai târziu, la 28 octombrie, sovieticii au ocupat Ostroavele Tătaru Mic, Dalerul Mic, Dalerul Mare și Măcin; la 5 noiembrie au ocupat grupul de insule dintre Brațul Starii Sтамбул și Canalul Musura. Germania și Italia nu au reacționat la ocuparea insulelor de pe brațul Chilia, deși garantaseră, la 30 august 1940, inviolabilitatea granițelor României. Cu totul altfel s-a reacționat la București. Ministrul de externe Mihail Sturdza, profitând de faptul că generalul Ion Antonescu, bolnav, se afla la Predeal și fiind informat de Marele Stat Major că trupele sovietice au atacat și au ocupat prin surprindere un important ostrov dunărean, lipit de malul românesc, ucigând sau capturând garnizoana noastră”, a dispus să se răspundă la forță prin forță. Alertat de generalul Ilie Steflea, secretar general al Ministerului Apărării Naționale, Antonescu a anulat dispoziția lui Mihail Sturdza, iar Fabricius i-a recomandat ministrului român de Externe o atitudine pașnică în raporturile cu Uniunea Sovietică „făcând o vagă aluzie la anumite negocieri în perspectivă”.

În cursul întrevederilor avute cu oficialii germani în 22-24 noiembrie 1940, Ion Antonescu a înfățișat marile dificultăți cauzate României de către U.R.S.S. prin încălcarea suveranității sale în Delta și la Gurile Dunării; el a reținut atenția lui Hitler și a lui Ribbentrop asupra tentativelor Moscovei de a reglementa problemele pe care ea însăși le crease la Dunărea de Jos, numai cu România, care singură, fără sprijinul Axei, putea fi silită să cedeze. Potrivit informațiilor deținute de Antonescu și comunicate interlocutorilor săi, sovieticii intenționau să refuze vaselor românești trecerea prin brațul Chilia și încercau, așa cum procedaseră înainte de 1914, să

determine o înomolire a celorlalte brațe cu ajutorul unor schimbări în construcția hidraulică pentru a bloca ieșirea din Dunăre la Marea Neagră. În acest context, Ion Antonescu s-a referit la un plan de construire a unui canal navigabil de la Cernavodă la Constanța într-o perioadă de cinci ani.

Propunerea de administrare a Dunării Maritime de către o comisie mixtă româno-sovietică a fost respinsă în mod categoric, o asemenea comisie fiind calificată de guvernul român drept „o sursă permanentă de tulburări și o poartă de intrare pentru infiltrarea ideilor bolșevice în România”. Argumentele Bucureștilor au convins, de vreme ce Ribbentrop a răspuns, subliniind că „jurisdicția unică a Rusiei și României este exclusă”, adăugând că Hitler i-a arătat foarte lămurit lui Molotov, cu prilejul recentei vizite a acestuia la Berlin, că, „în calitate de mare stat dunărean, Germania este interesată în toate chestiunile privitoare la fluviu”. Bazându-se pe aceste promisiuni, Antonescu declara în Consiliul de Miniștri din 26 noiembrie 1940: „noi vom lupta mână în mână cu germanii și italienii în contra presiunilor pe care le fac rușii ca să pună mâna, politiceste și economiceste, pe Gurile Dunării”.

La 5 decembrie 1940, la Conferința dunăreană de la București, care își reluase lucrările după o întrerupere de 20 de zile, V.V. Pella a expus poziția guvernului român, care consta în următoarele: crearea unui „Consiliul Provizoriu al Dunării Maritime” care să aibă aceleași competențe deținute de Comisia Europeană a Dunării: părțile de fluviu ce se găseau exclusiv pe teritoriul sovietic sau român să fie sub administrație națională; pentru sectoarele de fluviu ce formează granița între România și U.R.S.S. să fie constituite comisii mixte de cooperare; libertatea de navigație și de tratament pentru toate navele. România a respins propunerea sovietică privind crearea unei administrații mixte româno-sovietice, motivând că aceasta „s-ar exercita mai ales pe teritoriul român, pe care se află în principal calea de navigație de la Brăila la Sulina”.

Conferința de la București și-a suspendat lucrările la 20 decembrie 1940 fără realizarea unui acord. Nici nu era posibil, întrucât, cum arăta pe bună dreptate Grigore Gafencu, „Dunărea Maritimă devenise obiect al poftelor, rivalităților și tranzacțiilor suspecte”. Până atunci, problemele dunărene fuseseră reglementate, potrivit necesităților tehnice și administrative într-un spirit de justiție și echitate. Acum depindeau de circumstanțe ciudate stabilite între Germania și U.R.S.S., care promovau la Gurile Dunării două tendințe opuse și de neîmpăcat. Această opoziție existase totdeauna. Dar istoria găsisese o soluție de ordine și de echilibru: un stat român independent, conștient de menirea sa și stăpân pe destinele proprii. La Gurile Dunării, independența României și colaborarea europeană se asociaseră în mod firesc. În afara acestei soluții nu existau decât dezechilibru, rivalitate, arbitrar și un singur deznodământ: războiul.

Blitzkrieg în Balcani și poziția României. În primăvara anului 1941, Wehrmacht-ul a intrat în acțiune în Balcani, unde trupele italiene care atacaseră Grecia, în toamna anului trecut, suferiseră înfrângeri severe. Încă de la 13 decembrie 1940, Hitler semnase Directiva pentru operațiunea Marița, al cărei obiectiv era ocuparea Greciei și extinderea „noii ordini” în Sud-Estul european. Preparativele militare au fost conjugate cu cele politico-diplomatice, Germania și Italia asigurându-și colaborarea Ungariei și Bulgariei, în schimbul unor promisiuni teritoriale pe seama Iugoslaviei. Oferte în acest sens au fost avansate și la București, dar acestea au fost primite cu rezerve.

La 6 aprilie 1941, Iugoslavia este invadată de o importantă grupare de forțe germane, împreună cu trupe ungare și italiene, cărora li se vor adăuga în zilele

următoare și trupe bulgare. Armata iugoslavă este înfrântă în numai zece zile, capitulând la 17 aprilie. Iugoslavia este împărțită între cei patru învingători. Excepția o constituie Croația care, la 10 aprilie, se proclamase stat independent sub egida Germaniei, avându-l în frunte pe șeful organizației ustașilor Ante Paveliç. Germania și Italia continuă ofensiva și obțin succese, tot așa de rapide împotriva Greciei și a Corpului expediționar britanic venit în ajutorul ei. La 27 aprilie 1941, germanii ocupă Atena și întregul Peloponez, iar în luna următoare, printr-o operație de desant aerian, au cucerit Insula Creta.

România a fost singurul stat vecin cu Iugoslavia care nu a luat parte la operațiunile militare împotriva acesteia. La 3 aprilie 1941, cu trei zile înaintea agresiunii împotriva Iugoslaviei, Ion Antonescu spunea: „Dacă țara va fi nevoită să se apere o va face, dar nici nu pot să las pe unguri să intre ei în Torontal”. Expunându-și din nou punctul de vedere, la 11 aprilie, conducătorul statului român declara Consiliului de Miniștri: „România nu intervine, sub nici o formă în conflictul din Balcani. Ochii niștri trebuie să privească în altă direcție și forțele noastre trebuie să se pregătească pentru alt destin. Aceasta nu înseamnă că România renunță la drepturile și datoria pe care o are să reintegreze Banatul”. El a solicitat Berlinului și Romei să interzică trupelor ungare să ocupe acea parte a Banatului care fusese luată de la România de către Iugoslavia, la sfârșitul primului război mondial, avertizând că în caz contrar va trimite acolo trupe românești, ceea ce putea da naștere unui conflict între România și Ungaria. Și a obținut satisfacție, zona bănățeană în dispută fiind ocupată și preluată sub administrație germană. Nu este mai puțin adevărat că nici Germania nu a apelat la o intervenție directă a României în campania antiugoslavă, probabil pentru a-i conserva capacitatea de luptă în preconizatul război împotriva Rusiei sovietice.

La 23 aprilie 1941, guvernul român a adresat guvernelor puterilor Axei un memoriu semnat de Mihai Antonescu, în care analizează consecințele internaționale ale înfrângerii Iugoslaviei și cere „o revizuire a tuturor granițelor din Sud-Estul Europei” care să vizeze toate statele care câștigaseră teritoriu în acest spațiu, în anii 1940-1941. Guvernul român urmărea evident să-și manifeste interesul față de „soluțiile ce s-ar fi dat problemelor teritoriale din Sud-Estul Europei fără participarea sa, deci numai de către statele participante la conflict”.

La 10 mai 1941, Ion Antonescu răspunzând unei scrisori ce-i fusese adresată cu o lună în urmă de Constantin I.C. Brătianu prin care i se atribuiu intenții agresive antiugoslave, reamintea că România n-a intervenit militar în Iugoslavia, deși ar fi avut motive suficiente, având în vedere atitudinea deloc amicală a fostului aliat în 1940 și cererile repetate de ajutor, venite din partea minorităților române din Sudul Dunării – supuse unui proces intens de deznaționalizare, promovată de autoritățile de la Belgrad.

5. Avatarurile diplomației române în vreme de război

Război de reîntregire națională și diplomație la nivel înalt. La 12 iunie 1941, când s-a întâlnit cu Hitler la München, Ion Antonescu era hotărât să ducă la îndeplinire dorința exprimată la prima lui întrevedere cu Führerul (22 noiembrie 1940) de a lupta alături de puterile Axei. Comunicarea lui Hitler privind începerea ostilităților împotriva U.R.S.S. nu a fost o surpriză pentru Ion Antonescu. În cursul întâlnirii sale din 5 martie 1941, cu mareșalul Göring la Viena, generalul a atras atenția asupra concentrărilor de trupe și aviație sovietice la frontiera româno-rusă și și-a exprimat temerea privind un atac aerian sovietic împotriva zonei petrolifere. Cu

acel prilej ar fi aflat despre apropiata Campanie din Est. Deși Planul Barbarossa prevedea contribuția militară a României, Hitler a procedat abil, spunându-i lui Ion Antonescu – la întâlnirea din 12 iunie 1941 – că nu-i solicita participarea României la război, ci numai înlesnirea operațiunilor militare ale trupelor germane, aflate pe teritoriul românesc. Antonescu a replicat imediat că dorea participarea armatei române la Campania din Est din prima zi, întrucât „România nu i-ar ierta niciodată generalului Antonescu dacă ar lăsa armata română cu arma la picior în timp ce trupele germane ar fi în marș prin România împotriva rușilor”. Poziția conducătorului român era corect motivată: teritoriul național nu putea fi redobândit numai prin efort străin; după trauma dispariției României Mari, fără ca un singur foc de armă să fi fost tras în apărarea ei, singura modalitate de a reda încrederea opiniei publice și – mai ales – a armatei era participarea acesteia la dezrobirea teritoriilor românești anexate de U.R.S.S. în anul 1940.

Angajarea în război, la 22 iunie 1941, a fost anunțată printr-o Proclamație către Țară și printr-un Ordin dat armatei – ambele redactate într-un stil excesiv retoric și semnate de generalul Ion Antonescu. Regele Mihai nu a fost asociat la această decizie, deși conform prerogativelor sale (stabilite de Decretul-lege din 6 septembrie 1940) era „Capul oștirii”. În Proclamația către Țară, Ion Antonescu arăta că și-a asumat „în fața istoriei”, răspunderea de a porni lupta sfântă de redobândire a drepturilor neamului, „alături de marea națiune germană”. Obiectivul refacerii hotarelor la Est era indicată și prin Ordinul de zi dat de Ion Antonescu armatei, în calitate de „camandant de căpetenie” al acesteia: „Ostași, vă ordon: treceți Prutul. Zdrobiți vrășmașul din Răsărit și Miazănoapte. Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre”. Acest obiectiv național a fost îndeplinit până la 26 iulie 1941, prin lupta trupelor române cu sprijinul celor germane.

România a reintrat de fapt în posesia dreptului său de suveranitate asupra Basarabiei, Bucovinei și ținutului Herța, adoptând în virtutea acestui drept măsuri de natură juridică, economică, instituțională, culturală etc. Basarabia și Bucovina de Nord au fost reintegrate în statul român sub forma unor provincii administrative autonome cu reședințe la Chișinău și Cernăuți. Ele aveau în frunte guvernatori învestiți cu atribuții civile și militare și subordonați nemijlocit conducătorul statului. În Basarabia a fost numit generalul Constantin Voiculescu, iar în Bucovina, generalul Corneliu Calotescu. La 25 iulie 1941, pretorii și notarii își preluaseră deja atribuțiile în teritoriile românești eliberate. În mod oficial, Basarabia și Bucovina de Nord au fost reunite cu România, la 3 septembrie 1941. A doua zi, guvernul a informat, printr-o notă diplomatică, faptul restabilirii suveranității statului român asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord. Primind nota, secretarul de stat Cordell Hull nu a făcut nici o obiecțiune, ceea ce în uzanța diplomatică însemna acordul tacit al Statelor Unite și un succes al politicii românești de până atunci.

Răspunzând solicitării Germaniei, România a continuat operațiunile militare dincolo de Nistru, motivațiile fiind, înainte de toate, de ordin strategic. Armata română a intrat, treptat, în structurile strategice și tactice germane. La 27 iulie 1941, Hitler stabilea, printr-o scrisoare adresată lui Antonescu, misiunea armatei române de a avansa, „în spațiul de la sud-vest de Bug”, preluând astfel și apărarea și administrarea militară a acestui ținut. Peste zece zile, la întâlnirea cu Hitler-Antonescu de la Cartierul General al Grupului de armate Sud, (Bredicev, Ucraina – 7 august 1941), misiunile armatei române au fost extinse și în zona dintre Nistru și Nipru. Cu același prilej, Führerul și cancelarul german i-a înmânat conducătorului statului român

Crucea de cavaler și Crucea de Fier clasele I și II, distincții acordate prima dată unui străin. La 22 august 1941, generalul Ion Antonescu este investit, printr-un decret semnat de regele Mihai cu „demnitatea de Mareșal al României”.

La 19 august 1941, regiunea dintre Nistru și Bug a trecut sub administrația civilă română. Profesorul Gheorghe Alexianu a fost numit guvernator al acestei regiuni, botezate de publicistul Alexis Nour, cu numele de Transnistria. Încă de la 5 decembrie 1940, Hitler exprimase, într-o convorbire cu feldmareșalul Walter von Brauchitch și generalul Franz Hãlder ideea măririi României cu teritoriile de la Ucraina, în perspectiva unei campanii împotriva U.R.S.S., pentru a o lega mai strâns de Germania. Exista, probabil, încă de la începutul preparativelor pentru planul Barbarossa, ideea abaterii României de la problema Transilvaniei cu promisiuni de anexare a unor teritorii peste Nistru. La consfãtuirea conducerii germane din 6 iulie 1941, al cãrei subiect l-a constituit împãrțirea U.R.S.S., la observațiile lui Göring și Rosenberg împotriva dezmembrării Ucrainei, Hitler a rãspuns cã teritoriile dorite de Antonescu în Est, în plus față de Basarabia, erau „cu puțin în afara vechilor frontiere române”, și anume: „Odessa și o fãșie care se prelungește de la Odessa spre vest, nord-vest”. Preluarea de cãtre România a teritoriului în discuție prindea o anumită consistență, invocându-se în sprijin un argument de ordin etnic: era locuit în proporție însemnată de populație românească – moldoveni transnistreni, în tot cazul mai numeroși decãt ucrainenii și rușii din Basarabia. Cu toate acestea, frontiera de stat a României a fost restabilită pe Nistru. Transnistria a fost preluată sub administrație numai pentru perioada ostilităților, mareșalul Antonescu refuzând – dupã cum i-a declarat personal Fãhrerului – anexarea ținutului dintre Nistru și Bug.

România nu s-a lãsat ispitită de tendința Germaniei de a o „despãgubi” pentru pierderea unei părți din Transilvania prin „compensații” teritoriale dincolo de Nistru. Într-o convorbire purtată la 11 septembrie 1941 cu ministrul S.U.A. la București, Mott Günther, care se interesa dacã „extinderea românească peste Nistru” însemna renunțarea la teritoriul românesc anexat de Ungaria, vicepremierul și ministrul de externe Mihai Antonescu a arãtat cã „poziția guvernului român este definitiv fixată; nu se poate sã existe nici o compensație între drepturile de la Rãsãrit și între drepturile de la Apus”. Diplomația ungară era gata sã speculeze o eventuală îndreptare a pretențiilor României spre Rãsãrit, inclusiv prin rãspândirea teoriei cã „prin avantajele teritoriale ce România ar realiza în aceastã direcție, se desemnează soluționarea chestiunii Transilvaniei”. Cum? Sugerându-se ideea „compensațiunii”, ungerii sperau cã extinderea teritoriului statului român dincolo de Nistru ar fi trebuit urmată de noi concesiuni teritoriale pentru Ungaria, în Transilvania.

La 13 octombrie 1941, la recomandarea lui Alexandru Cretzianu, secretar general al Ministerului de Externe și a lui Raoul Bossy, șeful Legației române la Berlin, Mihai Antonescu a prezentat Cancelariei Reichului, urmãtoarea atitudine a diplomației Bucureștiului în problema Transnistriei: „1) România nu-și fixează punctul de vedere teritorial dincolo de Nistru, decãt dupã ce va cunoaște soluția ce se dă problemei rusești; 2) În nici un caz, aceastã trecere a Nistrului, fie ea și cu caracter militar, de ocupație, nu poate sã aibă vreun raport cu drepturile României la Vest; 3) Transilvania este teritoriu românesc care a fost stabilit în împrejurări internaționale care nu aparțin regimului mareșalului Antonescu”. Același punct de vedere l-a susținut, în cadrul vizitei sale efectuate în Germania, la 11-12 februarie 1942, Ion Antonescu repetând în fața lui Hitler, Göring și Ribbentrop, cã era hotãrât sã rãstoarne „Arbitrajul” de la Viena și sã refacã „blocul etnic românesc”, existent înainte de 1940 la Vest, „dupã terminarea luptei cu rușii”, „dacã va fi necesar, chiar și prin forța armelor”. El i-ar fi spus ministrului de externe al Reichului: „Toți soldații români de

pe frontul de Est pe care i-a vizitat, l-au întrebat când vor putea, în sfârșit, să lupte pentru eliberarea Transilvaniei”.

La 6 august 1941, vicepremierul și ministrul român de externe propunea ministrului Italiei la București, Rento Bova Scoppa, crearea unei „Axe latine”, care să grupeze Franța, Italia, Spania, Portugalia și România pentru a rezista ofensivei germanismului.

Mihai Antonescu a făcut, între 26 și 28 noiembrie 1941, o vizită oficială în Germania, a purtat convorbiri cu mareșalul Göring, cu von Ribbentrop și a fost primit în audiență de Hitler. Cu acel prilej, el a semnat adeziunea României la Pactul Anticomintern. Este aproape sigur că omul politic român nu cunoștea Protocolul adițional secret al Pactului din 25 noiembrie 1936, care interzicea încheierea de tratate politice cu U.R.S.S. fără aprobarea tuturor semnatarilor pactului respectiv. Ar fi de menționat că această clauză n-a fost respectată nici de Germania (Pactul Ribbentrop-Molotov) și nici de Japonia (Tratatul de neutralitate ruso-japonez din 13 aprilie 1941). Guvernul italian nu a fost încunoștințat, în momentul aderării, la 6 noiembrie 1937 asupra acestui protocol adițional.

La întrevvedere cu Führerul-cancelar din 27 noiembrie 1941, Mihai Antonescu a abordat, pe lângă problematica omniprezentă în relațiile româno-germane din timpul Campaniei din Est, livrările de produse petrolifere și agro-alimentare către Reich și implicațiile financiare ale acestora; sprijin german pentru dotarea armatei române; anularea Dictatului de la Viena și atrocitățile comise de autoritățile ungare împotriva românilor în partea de nord-vest a Transilvaniei etc); problema „conjugarea latinității, ca idee de rasă, în acțiunea germanismului împotriva slavilor”. În acest context, primul colaborator al mareșalului Antonescu s-a referit la „chestiunea ucraineană” și la cea „bulgară” din perspectiva pe care ar reprezenta-o pericolul „maselor slave” pentru soarta civilizației latino-germane, în procesul reorganizării Europei postbelice. Mihai Antonescu considera că „formarea unui mare stat ucrainean este o greșeală de ordin general european”, tot o greșeală fiind și „întărirea și mărirea teritorială prea vastă a Bulgariei”, ceea ce – credea el – nu făcea decât „să apese România între două flancuri, mai amenințătoare decât cele de ieri”. Toate acestea erau, desigur, niște declarații politice de circumstanță, care i-au oferit prilejul lui Hitler să reia obișnuitele perorații ale propagandei naziste privind pericolul evreimii mondiale, în spatele căreia s-ar fi aflat bolșevismul, panslavismul și plutocrația anglo-saxonă, „incompatibilitatea” dintre „masa slavă” și civilizația Europei, comunismul fiind o „expresiune spirituală a rasei slave” ș.a.

Cerându-i-se sfatul privind posibilitatea unor relații mai strânse între România, Bulgaria, Slovacia și Croția, Hitler a răspuns că nu vedea cu ochi buni încheierea unor tratate speciale de colaborare și de asociere a acestor state. „Țări ca Germania și România – sublinia liderul nazist – nu au nevoie de angajamente pe baza dreptului internațional ca să coopereze cu alte țări, este suficient pentru ele să împărtășească aceeași opinie în virtutea rațiunii și ideologiei”.

În timp ce Mihai Antonescu era în Germania, regele Mihai I și regina-mamă Elena, care călătoreau spre Florența, i-au făcut o vizită de curtoazie lui Hitler în noua cancelarie a Reichului din Berlin. Impresia oaspeților români despre Führer „a fost mai bună decât era de așteptat” – cum a mărturisit regina-mamă, la sfârșitul întrevederii. În schimb, tânărul rege al României nu i-a lăsat lui Hitler o impresie bună.

Stare de război între România și marile puteri occidentale. Relațiile dintre România și marile puteri anglo-saxone s-au deteriorat în mod implacabil sub impactul

desfășurărilor militare. Încă de la 10 februarie 1941, Marea Britanie a rupt raporturile diplomatice cu România, considerând-o țară ocupată de Germania și transformată de aceasta într-o bază pentru continuarea războiului.

La 30 noiembrie 1941, când trupele germane se aflau la 20 de km de Moscova, ministrul Statelor Unite la București, Franklin Mott-Gunther i-a transmis guvernului Antonescu o notă ultimativă prin care guvernul de la Londra avertiza ca, până la 5 decembrie, să înceteze „operațiunile militare agresive” pe teritoriul Uniunii Sovietice, aliata Marii Britanii, în caz contrar, se va considera în stare de beligeranță cu România. O notă diplomatică similară fusese adresată, la 26 noiembrie 1941, Finlandei. La 5 decembrie, Winston Churchill a aprobat declarația de război făcută României. Oficialitățile de la București au răspuns ultimatumului englez, afirmând „că noi nu suntem agresorii, și că ne-am luptat spre a recuceri provinciile pierdute anul trecut și spre a păstra ființa noastră națională”. România a aflat din sursă americană că Marea Britanie a hotărât, împotriva voinței ei, să facă acest pas, spre a da satisfacție Uniunii Sovietice. Cu sau fără voința ei, Londra a dat curs insistenței Moscovei de a declara război tuturor statelor care se asociaseră cu Germania la atacul împotriva Rusiei sovietice: (Finlanda, Italia, România și Ungaria). În zadar încercase premierul britanic să-l convingă pe Stalin că atât în România, cât și în Ungaria se găseau, printre fruntașii politici și militari, mulți prieteni ai englezilor, care, în eventualitatea întoarcerii sorții războiului împotriva Germaniei, aceștia ar impune trecerea țărilor lor de partea Națiunilor Unite.

România și Marea Britanie s-au aflat în stare de război începând de la 6 decembrie 1941. În perioada imediat următoare au sosit la București declarațiile de război ale Canadei și Noii Zeelande (8 decembrie), Australiei și Uniunii Sud-Africane (10 decembrie). La 12 decembrie 1941, guvernul antonescian a comunicat la Casa Albă că, în conformitate cu dispozițiile Pactului Tripartit și respectând obligațiile solidare prevăzute prin acest pact, ca urmare a stării de război ce a intervenit între Statele Unite, pe de o parte, și Reichul german, Italia și Japonia, pe de altă parte, România se află ea însăși în stare de război cu Statele Unite ale Americii. Washingtonul a reacționat abia după aproape șase luni, președintele F.D. Roosevelt, semnând, la 4 iunie 1942, o contradecarație de război adresată României, Ungariei și Bulgariei. Roosevelt a avut grijă să pună în evidență, în mesajul său către Congres, că toate cele trei guverne au declarat război Statelor Unite „nu din proprie inițiativă sau ca urmare a dorinței popoarelor lor, ci ca instrumente ale lui Hitler”.

România nu avea sentimentul că în realitate ar fi în război nici cu Marea Britanie, nici cu Statele Unite. Presa guvernamentală a primit dispoziții să nu atace guvernele de la Londra și Washington. Cetățenii britanici și americani n-au fost internați iar mareșalul Antonescu s-a abținut cu multă prudență de la represalii atunci când bunurile românești au fost blocate în Anglia și Statele Unite. De fapt, câștigurile companiilor britanice și americane, ale căror capitaluri fuseseră investite în petrolul românesc, au rămas disponibile „inamicilor” pe toată durata războiului.

Peste opt zile, la 12 iunie 1942, aviația militară americană execută prima sa misiune în spațiul european, având drept obiectiv rafinăriile de petrol de la Ploiești – „izvorul și robinetul puterii germane”. Raidul s-a încheiat cu un eșec total, bombele fiind aruncate la întâmplare, de la Constanța în zona Ploiești; bombardamentul nu a fost anunțat oficial de S.U.A., dar nici de autoritățile germane și române care nu erau interesate să se știe că aviația americană era capabilă să efectueze bombardamente asupra unor obiective strategice din Europa.

Crearea stării de beligeranță între România, pe de o parte, și Marea Britanie și S.U.A., pe de altă parte, era un act de extremă gravitate pentru destinele poporului

român. Nu s-a ajuns aici datorită unor conflicte existente între România și cele două mari puteri anglo-saxone, ci exclusiv sistemelor de alianțe politico-militare în care erau angrenate. În acel moment, diplomația americană își stabilise deja conduita față de România, atât pentru timpul războiului, cât și după încheierea acestuia. La 18 mai 1942, Departamentul de Stat al Statelor Unite a comunicat la București: a) dorința S.U.A. de a restabili la sfârșitul războiului „o Românie viabilă și puternică”; b) realizarea acestei dorințe depinde de „puterea proprie pe care România o va avea în faza de deznodământ a războiului”; de aceea se cerea guvernului român să ducă „o politică tenace de conservare a forțelor armate, astfel însăși existența statului român este periclitată”; c) „S.U.A. nu-și iau nici un angajament în privința granițelor viitoare, dar asigură România că în chestiunea Transilvaniei se va găsi o soluție dreaptă”. Conținutul acestui demers reflectă printre altele tendința Washingtonului, ca de altfel și a Londrei, de a se abate de la Carta Atlanticului din 14 august 1941, cedând pretențiilor Kremlinului de a i se recunoaște anexiunile teritoriale din anii 1940-1941.

Uniunea Sovietică a cerut Basarabia și Bucovina de Nord partenerilor săi din coaliția Națiunilor Unite, în primăvara anului 1942 și a obținut câștig de cauză, atât din partea Marii Britanii, cât și a Statelor Unite ale Americii; dezideratele sale fiind apoi întărite prin înțelegeri politico-diplomatice bilaterale sau tripartite. Politica de cedare în care s-au angajat Churchill și Roosevelt față de Stalin a fost determinată, în esență, de doi factori: fără contribuția militară a Uniunii Sovietice, Germania nazistă nu putea fi înfrântă; teama de o pace separată germano-sovietică, ceea ce i-ar fi dat posibilitate lui Hitler să-și concentreze forțele împotriva democrațiilor occidentale. Așadar, marile puteri au adoptat, în problema Basarabiei și a Bucovinei, o poziție ce corespunde numai intereselor lor, iar aceste interese erau atunci preponderent militare. În general, marile puteri nu țin seamă de interesele statelor mici, inclusiv în ceea ce privește frontierele, doar dacă aceste interese coincid cu propriile lor interese. În cazul nostru am putea adăuga și faptul că serviciile de informații britanice și americane nu au prezentat într-o manieră corectă regimul politic din România acelor ani și nici adevăratele scopuri ale războiului purtat de români contra sovieticilor. Tot atât de adevărat este și faptul că în perioada interbelică și în timpul conflagrației, România n-a depus eforturi suficiente pentru a-și face cunoscute în mediile politice și culturale democratice din străinătate, istoria, drepturile și aspirațiile sale, ignorate pe plan internațional.

Tentative și negocieri diplomatice pentru scoaterea României din război. Perspectivele înfrângerii Germaniei, conturate după celebra bătălie de la Stalingrad (4 septembrie 1942 – 2 februarie 1943), au determinat o nouă orientare a României în relațiile externe. În 6 martie 1943, Mihai Antonescu prezenta în fața unui auditoriu alcătuit din personalități ale vieții politice, științifice și culturale un amplu program de pregătire a României pentru viitoarea Conferință de pace. În lungul discurs pronunțat cu acel prilej nu se regăsește nici o referire la așa-zisul rol al României în cadrul „Noii ordini europene” preconizate de Hitler și Mussolini; dimpotrivă, lăsa să se înțeleagă antrenarea pe o altă coordonată decât aceea stabilită în septembrie 1940. „Planul păcii” inițiat de guvernul român venea și în întâmpinarea opoziției preocupate și ea de găsirea unor soluții pentru scoaterea țării din război. Semnificativ din acest punct de vedere era o confesiune făcută de Iuliu Maniu unor apropiați ai săi, la 26 martie 1943, din care rezulta că a avut „consfătuiri intime” cu Mihai Antonescu și a ajuns la concluzia că acesta, spre deosebire de Ion Antonescu, nu mai credea în victoria Axei și îi ceruse să pregătească argumentele în vederea susținerii intereselor României la

Conferința păcii. Iuliu Maniu nu avea cum să știe atunci că după toate probabilitățile, cei doi antonești se pusese de acord ca vicepremierul și ministrul de externe să identifice, în plan politico-diplomatic, șansele României de a ieși din război prin pace separată și în acest scop, guvernul, cu departamentele de profil, să coopereze cu opoziția; în timp ce mareșalul Ion Antonescu să continue politica militară alături de Axă până în momentul în care se va ivi șansa de dezangajare din această alianță nefastă.

Diplomația Bucureștilor și-a întins tot mai mult antenele diplomatice pe lângă reprezentanții guvernelor englez și american din capitalele țărilor neutre pentru a afla condițiile retragerii României din război. Contactele și apoi negocierile au avut loc la Berna, Lisabona, Madrid, Stockholm, Ankara, Cairo, precum și la București. Protagonistul demersurilor diplomatice către Națiunile Unite a fost Mihai Antonescu, având mână liberă din partea mareșalului Ion Antonescu. Concomitent, cu asentimentul guvernului, au intrat în acțiune liderii opoziției, îndeosebi Iuliu Maniu, urmărind același scop: încheierea unor înțelegeri secrete româno-anglo-americane pentru scoaterea României din angrenajul Axei. Tentativele de negociere și negocierile propriu zise s-au derulat cu intermitențe și în ritm lent, durând practic până la 23 august 1944. Ele au avut de înfruntat numeroase dificultăți, una dintre cele mai importante constituind-o hotărârea adoptată de președintele Roosevelt și premierul Churchill la Conferința de la Casablanca (14-24 ianuarie 1943) de a nu se angaja tratative cu statele Axei și sateliții săi, ci să le impună formula „capitulării necondiționate”.

În timpul vizitei oficiale pe care o face în Italia, între 29 iunie – 4 iulie 1942, Mihai Antonescu propune lui Mussolini să ia inițiativa tratativelor cu Națiunile Unite. Decele se declară ce acord, în principiu, dar e de părere să se mai aștepte două luni, deoarece spera într-o îmbunătățire a situației militare, ceea ce ar permite ca negocierile să se desfășoare de pe poziții mai avantajoase. Între timp, însă, la 25 iulie, Mussolini este înlăturat de la putere. A doua zi, Mihai Antonescu se adresează noului guvern italian, condus de mareșalul Pietro Badoglio, pentru „stabilirea unui contact tot mai strâns între Italia și România”, în vederea unei acțiuni comune pentru ieșirea din război. La sfârșitul lunii iulie 1943, Raffaele Guariglia, ministrul Afacerilor Străine al Italiei, răspunde, dând asigurări guvernului român că „poate conta pe sprijinul Italiei în dezvoltarea situației actuale”. În realitate, guvernul italian negocia singur cu guvernele britanic și american.

În același timp, opoziția democratică stabilește un dialog cu guvernele britanic și american, prin George I. Duca, consilier la Legația română din Stockholm. Din decembrie 1943, Duca stabilește legături și cu reprezentanții guvernului sovietic în capitala Suediei.

Conferința miniștrilor Afacerilor Străine ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A. de la Moscova (18-30 octombrie 1943) hotărăște printre altele: a) ori de câte ori cele trei guverne vor primi tatonări de pace din partea vreunui guvern sau a altor persoane ori grupuri de persoane dintr-o țară care se află în război cu Națiunile Unite, să se informeze reciproc și să se consulte asupra pozițiilor ce trebuie adoptate; b) în cazul statelor satelite Reichului, aflate în război cu Uniunea Sovietică, dreptul de a decide să revină U.R.S.S.; c) crearea Comisiei Consultative Europene, formată din reprezentanți ai celor trei țări, cu sediul la Londra, care să elaboreze „recomandări detaliate asupra clauzelor de capitulare ce vor fi impuse tuturor statelor europene cu care oricare din cele trei puteri se află în stare de război și asupra modalităților de aplicare”.

La 9 noiembrie, la Lisabona, ministrul-consilier al legației britanice, Henry L. Hopkinson, comunică fostului ministru al României în Portugalia, Ion Pangal, că nici

un contract nu va putea fi stabilit pe alte baze decât capitularea fără condiții. Peste trei zile, la Madrid, ambasadorul S.U.A. în Spania, Carlton Hayes îi comunică reprezentantului guvernului român Scarlat Grigoriu să se remită în scris un document din care să rezulte disponibilitatea de negociere cu aliații pe baza formulei „capitulare fără condiții”, după care un reprezentant al Bucureștilor să plece la Cartierul General al generalului Dwight Eisenhower; guvernul american dădea asigurări că trupele sovietice nu vor ocupa tot teritoriul țării, iar trupele anglo-americane vor ocupa „măcar o parte” din România. La 21 decembrie, guvernul român răspunde că: acceptă să negocieze pe baza formulei „capitulare fără condiții numai când se va realiza una din următoarele condiții: a) o debarcare „anglo-saxonă serioasă în Balcani”; b) intrarea Turciei în război de partea aliaților. Aceste condiții erau nerealizabile având în vedere strategia militară generală stabilită la reuniunea la nivel înalt de la Teheran (28 noiembrie – 1 decembrie 1943). Întreaga Europă de Centru-Est și Sud-Est, inclusiv statele Baltice, Finlanda și România, intrau în aria de operațiuni a Armatei Roșii; a urmat, în mai-iunie 1944, înțelegerea Churchill-Stalin potrivit căreia „afacerile românești să fie de resortul principal al guvernului sovietic”, iar „afacerile grecești să fie de resortul principal al Regatului Unit”.

Opoziția a preconizat scoaterea țării din război printr-o acțiune politico-diplomatică inițiată de guvernul Antonescu. La începutul lunii aprilie 1943, Iuliu Maniu era de părere că nu exista decât o singură soluție: „România să ceară pace separată. Și acest lucru trebuie să-l facă guvernul Antonescu. El, care a dat germanilor un sprijin larg și necondiționat, are autoritate de a vorbi Reichului deschis și sincer: România nu se mai poate bate din două motive fundamentale: fiindcă nu mai are armată și fiindcă războiul nu mai are consensul națiunii”.

În cursul lunii decembrie 1943, la Stockholm, se stabilește un prim contact româno-sovietic; cu acest prilej, reprezentantul sovietic Vladimir Semionov, însărcinat cu afaceri, declară ministrului român Frederic Nanu că formula „capitulării necondiționate nu trebuie interpretată strâmt”. Deși în perioada următoare guvernul român menține contactul stabilit cu guvernul sovietic, în cursul lunii martie 1944 discuțiile sunt întrerupte.

La 17 martie 1944, în capitala Egiptului, prințul Barbu Știrbey are prima întrevedere cu reprezentanții U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A., cărora le declară că „guvernul, regele și opoziția doresc o schimbare a frontului”. Pentru a organiza o „lovitură de stat”, opoziția cere să i se asigure: menținerea independenței României; respectarea drepturilor ei teritoriale; primirea statutului de cobeligerant; sprijin aliat în cazul unui atac bulgar sau ungar. Drept răspuns la cererile opoziției, la București au ajuns două mesaje: primul era adresat, la 2 martie, de comandantul aliat suprem din Mediterana, mareșalul Maitland Wilson, guvernului căruia îi cere ca trupele române să capituleze imediat în fața celor trei mari puteri și să nu opună rezistență armatei sovietice. „Natura condițiilor de pace ce vor fi impuse României – se spune în mesaj – va fi determinată, în mare măsură, de volumul contribuției sale la înfrângerea Germaniei”. Al doilea mesaj, la 27 martie, este trimis de către Națiunile Unite opoziției căreia i se indicau măsurile pe care trebuie să le întreprindă România pentru ieșirea din război, în completare la recomandările din 22 martie: 1) capitularea trupelor aflate în contact cu armata sovietică; 2) trupele ce vor capitula vor fi trimise să lupte contra germanilor; 3) stabilirea de contacte între comandamentul român și rus. Cererile formulate prin cele două mesaje se corelau cu ofensiva Armatei Roșii, care la sfârșitul lunii martie ajunsese la Prut. Cu acel prilej, la 2 aprilie 1944 Molotov a declarat că „guvernul sovietic nu urmărește scopul de a dobândi vreo parte din teritoriul României sau de a schimba orânduiala socială existentă în România” și că

intrarea trupelor sovietice românească „este dictată exclusiv de necesități de război și de faptul că trupele inamice continuă rezistența”.

La 12 aprilie 1944 este reluat contactul româno-sovietic din capitala Suediei. De această dată, guvernul sovietic prezintă lui Frederik Nanu, ministrul României la Stockholm, „condițiile minimale ale armistițiului” cu România: a) armata română să se predea armatei sovietice și să înceapă operații împreună cu aceasta împotriva germanilor; ruperea relațiilor cu germanii și lupta alături de Națiunile Unite în scopul restaurării independenței și suveranității României; b) granița sovieto-română în concordanță cu acordul din 1940; c) despăgubiri pentru pierderile cauzate U.R.S.S.; d) repatrierea prizonierilor de război ai Națiunilor Unite; e) libertate neîngrădită de mișcare pentru trupele sovietice și aliate pe întreg teritoriul României; f) „Guvernul sovietic consideră hotărârile Dictatului de la Viena nejuste și se declara gata să întreprindă operații militare, împreună cu românii, împotriva ungarilor și germanilor cu scopul ca „întreaga Transilvanie sau cea mai mare parte a acesteia să fie înapoiată României”; g) guvernul sovietic „nu are nimic de obiectat” dacă România dorește ca pe lângă reprezentantul militar să aibă și unul politic pentru legături cu U.R.S.S. Concomitent, aceleași condiții sunt prezentate și la Cairo. Ion Antonescu, însă, încrezător în promisiunile făcute de Hitler, privind oprirea înaintării sovietice prin utilizarea unor arme de mare eficacitate și în speranța obținerii unor propuneri de pace favorabile, consideră condițiile ca nesatisfăcătoare și hotărăște tergiversarea negocierilor. În schimb, opoziția comunică la Cairo că acceptă condițiile de armistițiu și este gata să trateze pe baza lor. Ca urmare, la sfârșitul lunii mai, se cerea Națiunilor Unite asigurări că: teritoriile ocupate se vor afla exclusiv sub administrație românească; regiunile care nu sunt zone de operații să nu fie ocupate; fondurile Băncii Naționale confiscate de germani să fie înapoiate României; deblocarea fondurilor românești în Marea Britanie și S.U.A.; întreaga Transilvanie să fie redată României.

Tot la sfârșitul lunii mai 1944, Frederik Nanu restabilește contactul cu reprezentantul guvernului sovietic, căruia îi prezintă un *Aide-mémoire* în care se arată că guvernul român acceptă condițiile de armistițiu din 12 aprilie și cere: să se acorde germanilor un răgaz de 15 zile pentru a părăsi România; administrația civilă în teritoriul ocupat să rămână românească; în zona în care se află sediul guvernului român să nu pătrundă trupe străine; negocierea despăgubirilor; reluarea vechilor propuneri prezentate la Cairo privind granițele.

Guvernul sovietic răspunde la 31 mai că punctele a, b și d din propunerile din 12 aprilie nu pot fi schimbate; la punctul c, guvernul sovietic este dispus să reducă într-o oarecare măsură suma reparațiilor; nu obiectează în ceea ce privește acordarea unui termen de 15 zile pentru retragerea germanilor din România; este gata să se ajungă la un compromis în ceea ce privește păstrarea administrației civile; nu aprobă cererea de a se păstra o zonă în care să nu pătrundă trupe străine.

Reprezentanții U.R.S.S, S.U.A. și Marii Britanii la tratativele de la Cairo adresează delegaților români la 1 iunie o notă în care se arată că „negocierile sunt considerate ca încheiate”; dacă Maniu vrea să profite de condițiile de armistițiu „să trimită un ofițer pentru a stabili un contact direct cu Armata Roșie pe front”. În ciuda numeroaselor mesaje trimise de Iuliu Maniu, în lunile iunie-august, la Cairo, practic, negocierile nu au mai fost reluate.

Tot în impas au ajuns și alte tentative de pace separată cu Națiunile Unite, cum a fost aceea inițiată de Gheorghe Tătărescu. Ajungând la concluzia potrivit căreia „ordinea internațională în Estul și Centrul Europei va fi stabilită în cele din urmă sub egida Uniunii Sovietelor, și aceasta, de altfel în complet acord cu Marea Britanie și Statele Unite”, la 18 decembrie 1943, fostul premier liberal i-a cerut lui Iuliu Maniu

să plece împreună la Moscova pentru a discuta și hotărâri asupra condițiilor scoaterii României din război și pentru a organiza, apoi, „o armată de eliberare cu prizonierii români aflători în Rusia sovietică”. Dar, a fost refuzat. Continuându-și acțiunea, Gheorghe Tătărescu și-a asigurat un contact cu guvernul sovietic cu ajutorul lui Eduard Beneș, fostul președinte cehoslovac, aflat în exil la Londra, având legături permanente cu Moscova.

La 1 mai 1944, Tătărescu s-a adresat șefilor de partide politice, propunându-le să-și conjuge eforturile în vederea realizării următoarelor obiective: a) pace imediată cu Națiunile Unite; b) negocieri directe cu U.R.S.S., fără reticențe și fără tergiversări și „fără a mai uza de mediațiunea altor puteri”, c) desfășurarea negocierilor în cadrul unui program unitar, armonizator, sub coordonarea unui *comitet național*, alcătuit din șefii de partide al căror program era compatibil cu o înțelegere româno-sovietică. Refuzat și de această dată de Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu, Gheorghe Tătărescu, împreună cu gruparea sa desprinsă din partidul liberal tradițional, a intrat în *Coaliția Național Democratică*, formată la 26 mai 1944, alături de partidele comunist, social-democrat, socialist-țărănesc, naționalist-democrat, Frontul Plugarilor și Uniunea Patriotică, având drept obiective de politică externă, pe lângă încheierea armistițiului și a păcii cu Națiunile Unite, și restabilirea raporturilor României cu puterile occidentale, o alianță cu U.R.S.S., în epoca postbelică.

Constituirea Coaliției Național Democratice și programul său au fost aduse la cunoștința regelui Mihai, la 2 iunie 1944, și apoi comunicat guvernului sovietic prin intermediul lui Eduard Beneș. Răspunsul transmis de Molotov, pe aceeași cale, la sfârșitul lunii iulie 1944, a fost pozitiv, Convenția Național Democrată fiind invitată să trimită delegați pentru negocieri la Moscova. Dar, acest răspuns i-a parvenit lui Gheorghe Tătărescu abia la 18 august 1944, când era prea târziu pentru a duce acțiunea sa până la capăt. Peste două zile a început ofensiva Armatei roșii pe frontul Iași-Chișinău.

Fiind informat de Richard Franasovici asupra conținutului *Mesajului Molotov-Beneș*, la 29 iulie 1944, Grigore Gafencu îi scria de la Geneva lui Iuliu Maniu, punând în evidență multiplele implicații ale respectivului mesaj: 1) Rușii păreau dispuși să negocieze cu românii, și socotea că mai era timp pentru negocieri; 2) Rușii nu pregătiseră încă un „Comitet de eliberare pentru România (după modelul celui pentru Polonia) și căutau o înțelegere cu partidele politice românești; 3) Rușii arată preferință pentru negocieri pe teritoriul lor, convenindu-le mai bine „ca armistițiul să fie hotărât și încheiat cu ei și la ei”. (se deducea că sovieticii nu atribuiă un rol hotărâtor convorbirilor de la Cairo). În afara acestor „indicațiuni”, considerate „folositoare”, mesajul Molotov-Beneș cuprindea și unele primejdii asupra cărora Maniu era prevenit: a) rușii puteau să caute o dezbinare a forțelor politice românești cu gândul de a provoca o supralicitare care să le fie favorabilă; b) rușii puteau încerca să formeze o grupare a lor, deosebită și opusă altei grupări care s-ar simți mai legată de anglosaxoni. Aceste două primejdii nu puteau fi înlăturate decât printr-o acțiune unitară a opziției. Negocierile cu sovieticii, purtate cu știrea și avizul anglo-americanilor – credea Gafencu – erau mai în măsură decât altele să ducă la rezultatul urmărit, iar în acel moment era nevoie „mai presus de orice, de o acțiune temeinică, grabnică și hotărâtă”.

6. Armistițiul dintre România și Marile Puteri ale Națiunilor Unite.

Demersuri pentru încheierea armistițiului după 23 august 1944. Actul istoric de la 23 august 1944 n-a pus capăt avatarurilor diplomației române din timpul războiului. Ea avea de acum în față împrejurări interne și internaționale fundamental schimbate. În proclamația regelui Mihai I către țară din seara zilei de 23 august se arăta că noul guvern român a fost însărcinat să încheie pace cu Națiunile Unite, iar România a acceptat armistițiul oferit de U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie. „Din acest moment – se arată în proclamație –, încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și Statele Unite”. Noul guvern, condus de Constantin Sănătescu, publică o Declarație în care își definește programul: „În domeniul politicii externe, prima măsură luată de guvern a fost acceptarea armistițiului cu Națiunile Unite. Prin reprezentanții autorizați, guvernul Uniunii Sovietice și guvernele din Marea Britanie și Statele Unite au garantat independența României și, în cadrul suveranității respectate, neamestecul lor în viața noastră de stat”. În continuare, se arată că România a ieșit din războiul alături de țările Pactului Tripartit și „consideră de azi înainte Națiunile Unite ca națiuni prietene”, iar „recunoașterea de către guvernele din Moscova, Londra și Washington a nedreptății făcute României prin Dictatul de la Viena deschide posibilitatea ca armatele românești, alături de armatele aliate, să elibereze Transilvania de Nord de ocupația străină. De acum înainte înțelegem să fim stăpâni pe destinele noastre. Hotărârea denunțării tratatelor de alianță cu puterile Axei și încetarea stării de război cu Națiunile Unite este expresia voinței întregului popor. Aceste hotărâri nu nesocotesc drepturile vreunui stat străin, după cum nici nu ating nici interesele altor neamuri”.

În dimineața zilei de 24 august, un reprezentant al guvernului român pleacă la Ankara pentru a informa reprezentanții guvernelor U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii asupra noii situații politice și militare din România, iar a doua zi, Al. Cretzianu, ministrul României la Ankara, înmânează omologului său sovietic în Turcia, Serghei Vinogradov, o notă în care arată că dictatura antonesciană a fost răsturnată, iar noul guvern de uniune națională „a hotărât să semneze imediat armistițiul și să procedeze cu ajutorul tuturor forțelor țării la completa expulzare a tuturor germanilor de pe teritoriul țării”.

La 26 august 1944, guvernul U.R.S.S. a acceptat încheierea armistițiului pe bazele comunicate la 12 aprilie 1944 și a unor modificări aduse acestora în cadrul negocierilor de la Cairo. Guvernul sovietic a cerut, de asemenea, ca semnarea armistițiului să aibă loc la Moscova. La 28 august 1944, ministrul de externe, Grigore Niculescu-Buzești, a transmis lui Al. Cretzianu o lungă comunicare, înmănată a doua zi ambasadorilor U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii în Turcia, care preciza: începând cu 24 august 1944, România se afla în stare de război cu Germania; armatei române aflate pe front i s-a ordonat să colaboreze cu armata sovietică în lupta împotriva dușmanului comun; trupele române au început acțiunea împotriva armatei germane aflate în România. În continuare, după ce se arăta că guvernul român a luat cunoștință cu satisfacție de declarația U.R.S.S. din 25 august 1944 în sensul că Armata roșie nu va dezarma unitățile române care luptau împotriva trupelor hitleriste, se exprima speranța că această promisiune va fi respectată fără întârziere și se vor restabili relații diplomatice cu Uniunea Sovietică. Într-un paragraf distinct al notei se arăta: „Guvernul român, care de acum se află în situația de facto de cobeligernat, dorește ca Națiunile Unite să-l recunoască drept aliat”. În încheiere, guvernul României declara că „este gata să înceapă imediat la Moscova discuții referitoare la condițiile aplicării armistițiului și să semneze un acord special în acest sens”.

Delegația României împuternicită să semneze armistițiul a sosit în capitala Uniunii Sovietice la 29 august 1944, dar negocierile oficiale au început după aproape două săptămâni., la 10 septembrie 1944, interval în care guvernele celor trei mari puteri aliate au căzut de acord asupra propunerilor făcute îndeosebi de britanici referitoare la adăugarea unor clauze noi de armistițiu sau de modificare a celor agrate în principiu, în primăvara anului 1944.

La 30 august 1944, delegația română a înaintat guvernului sovietic un memoriu în care se arăta că: „România se găsea de drept în stare de armistițiu cu U.R.S.S., Marea Britanie și S.U.A. de la 23 August, ora 22 și 20 de minute”, că trupele române, conform ordinului primit, au început operațiile contra forțelor germane, iar prin Declarația guvernului din 25 august starea de război cu Germania fusese notificată oficial. Dată fiind această realitate, în memoriu se exprima nedumerirea că trupele sovietice continuau să dezarmeze unități române și să instaureze autorități de ocupație în zone în care nu se afla nici o forță militară germană. Având în vedere negocierile de la Cairo și Stockholm din primăvara și vara anului 1944, prin memoriu se cerea ca unitățile operative sovietice de pe teritoriul României să nu mai dezarmeze militarii români, să se fixeze o linie de demarcație, pe care forțele sovietice să o traverseze doar în direcția frontului și în înțelegere cu comandamentele locale românești. Se solicita, totodată, ca, pornind de la situația reală, în comunicatele sovietice să nu mai figureze localități și zone eliberate de armata română și formațiunile de luptă patriotice ca fiind luate cu asalt și eliberate prin luptă de către unități sovietice, ceea ce lăsa impresia că ostilitățile între U.R.S.S. și România ar fi continuat.

În seara zilei de 31 august 1944, Veaceslav M. Molotov a avut o scurtă convorbire preliminară cu Lucrețiu Pătrășcanu, șeful delegației române, căruia i-a precizat, ca răspuns la conținutul memoriului, că: a) armistițiul între aliați și România nu poate intra în vigoare decât în ziua semnării sale; b) delimitarea unor părți de teritoriu liber român nu mai este o chestiune actuală; c) este necesar a se continua lupta comună contra Germaniei; d) dorința sa de a se fixa încă atunci suma totală a reparațiilor de plătit de către România. Șeful diplomației sovietice a promis că, dacă nu interveneau elemente noi, la 2 septembrie 1944 va putea remite delegației române un text preliminar al Convenției de armistițiu.

Mecanismul complicat al consultărilor tripartite a contribuit la întârzierea începerii negocierilor și a semnării Convenției de armistițiu. Astfel, la 2 septembrie 1944, guvernul U.R.S.S. a înaintat textul proiectului convenției guvernelor Marii Britanii și S.U.A.; în aceeași zi, Departamentul de Stat, care primise textul prin intermediul Ambasadei britanice la Washington, l-a transmis Comitetului mixt al șefilor de Stat Major, precizând că va pune la dispoziție observațiile sale „îndată ce va putea fi încheiată examinarea condițiilor propuse” (de guvernul sovietic).

În ziua următoare, la 3 septembrie, delegația română a prezentat ambasadorilor ai Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii la Moscova memoriu în care se insista asupra grăbirii semnării Convenției de armistițiu; peste trei zile, delegația română a remis un alt memoriu Comisariatului pentru afaceri externe al U.R.S.S., solicitând din nou, în esență, aplicarea în fapt a stării de armistițiu și dând asigurări asupra unei colaborări imediate a guvernului român și armatei române cu unitățile sovietice aflate în marș spre front, după declanșarea pe mai multe direcții a unor acțiuni ofensive hitleristo-horthyste în podișul transilvan. Molotov, în numele guvernului sovietic, și-a exprimat regretul că nu se putea trece la discutarea și semnarea Convenției de armistițiu, menționând că întârzierea se datora guvernului Marii Britanii, fapt pe care

însuși ambasadorul acestei țări l-a confirmat cu prilejul convorbirii avute cu membrii delegației române, la 6 septembrie 1944.

Delegația română a confirmat și ea că amânarea semnării armistițiului se datora guvernului britanic, care declarase că era obligat „să consulte Dominioanele”. La 7 septembrie 1944, guvernul român a înaintat guvernului Marii Britanii o notă prin care punea în evidență „serioasele inconveniente și numeroasele pericole care rezultau pentru România din faptul acestei amânări”. O notă diplomatică a fost adresată guvernului Statelor Unite ale Americii, subliniindu-se că atitudinea britanică „este cu atât mai neașteptată cu cât Marea Britanie căzuse de acord cu condițiile formulate anterior de guvernul sovietic și acceptate de România”. În comunicarea trimisă Departamentului de Stat la 15 septembrie 1944, ambasadorul american la Moscova, Averell Harriman, observa „străduința britanicilor de a formula în cursul negocierilor preliminare o mare varietate de propuneri, întrebări și idei”, referitoare la armistițiul cu România, menționând că negociatorii sovietici „au acceptat bucuroși propunerile britanice care întăreau controlul aliat (sovietic) asupra României, precum și modificările de proiect, dar în general au refuzat să facă orice concesie de fond”. Reprezentanții U.R.S.S. – opina diplomatul american – erau hotărâți „să se simtă cât mai în largul lor”, considerând „că România este o zonă de interes predominant sovietic” și, în consecință, partenerii lor anglo-americani trebuie să le lase „cât mai multă mână liberă în stabilirea condițiilor de armistițiu și în tratamentul ulterior al românilor”.

Convenție de armistițiu sau capitulare ? La 10 septembrie 1944, ora 22, delegației române i s-a înmănat proiectul Convenției de armistițiu, redactat în limbile rusă și franceză, precizându-se că termenii lui „sunt rezultatul deliberărilor principalelor trei puteri aliate și că au fost formulați pe baza condițiilor oferite anterior guvernului român”. Cu acest prilej s-au stabilit numai chestiunile de procedură și, pentru a se da posibilitatea delegației române să examineze condițiile armistițiului, s-a convenit ca discutarea concretă a acestora să înceapă a doua zi, tot la orele 22. Din partea României au participat: ministrul secretar de stat Lucrețiu Pătrășcanu, generalul Dumitru Dămăceanu, Barbu Știrbei și Ghiță Pop, cărora li s-a adăugat Ion Christu și Constantin Vișoianu (ultimul sosind, împreună cu Barbu Știrbei, direct de la Cairo); din partea U.R.S.S., Veaceslav M. Molotov, locțiitorii săi A.I. Vășinski și I.M. Maiski, D.Z. Manuilski, N.V. Novikov, generalul V.P. Vinogradov și contraamiralul V.L. Bogdenko; din partea S.U.A. și Marii Britanii, ambasadorii acestor țări la Moscova, A.W. Harriman și, respectiv, A. Clark Kerr. Lucrările pregătitoare s-au prelungit până la 13 septembrie, ora 1,20, iar Convenția a fost semnată cu puțin timp înainte de ora 5,00, datată însă din 12 septembrie 1944. În numele guvernului și Înalțului comandament român au semnat membri ai delegației, iar în numele Înalțului comandament aliat (sovietic) și din însărcinarea guvernelor U.R.S.S., Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii, mareșalul Rodion I. Malinovski.

Convenția avea un caracter mult mai larg decât un armistițiu propriu-zis, reglementând minuțios, în 20 de articole, 6 anexe și un protocol, nu numai probleme politico-militare, ci și teritoriale, economice, administrative, dintre care unele ar fi trebuit, în mod normal, să fie lăsate pentru a face obiectul tratatului de pace, iar altele intrau de drept în competența guvernului României, fiind atribute ale independenței și suveranității statului. Convenția consfințea faptul că România a ieșit din războiul hitlerist și de la 24 august ora 4 a.m. se angajase în războiul contra Germaniei și Ungariei „cu scopul de a restaura independența și suveranitatea României”, urmând să participe în continuare la război cu cel puțin 12 divizii. Guvernul român era obligat să

asigure prin mijloace proprii și pe cheltuiala sa libera mișcare a trupelor aliate pe tot teritoriul țării; să le pună la dispoziție construcțiile, instalațiile de tot felul, terenuri, etc., de care aveau nevoie, pe cheltuiala sa; să facă plățile cerute de Înalțul Comandament Aliat (sovietic) pentru îndeplinirea sarcinilor sale; să asigure, conform dispozițiilor acestuia, folosirea întreprinderilor, instalațiilor, depozitelor etc; să elibereze pe toți prizonierii aliați și să le asigure transportul spre țările lor; să predea ca trofee aliaților materialele de război germane și ale sateliților săi aflate pe teritoriul României; să plătească despăgubiri (pentru U.R.S.S. suma era fixată la 300 milioane dolari, pentru celelalte state suma urmând să fie stabilită ulterior, la prețul de 35 de dolari unciă de aur); să colaboreze cu Înalțul Comandament Aliat (sovietic) la judecarea criminalilor de război și la dizolvarea tuturor organizațiilor prohitleriste; se institua controlul aliat asupra publicațiilor, teatrelor, filmelor, poștei, telefonului, telegrafului, corespondenței particulare și oficiale; Convenția prevedea restabilirea administrației civile pe întreg teritoriul României, cu excepția zonelor aflate la 50-100 km de front, organele administrative fiind obligate să îndeplinească ordinele Înalțului Comandament Aliat.

În probleme teritoriale, Convenția de armistițiu prevedea nulitatea Dictatului de la Viena, urmând ca Transilvania de Nord („sau cea mai mare parte a ei”) să revină României, sub rezerva confirmării de către Conferința de Pace, și stabilirea graniței sovieto-română astfel cum fusese ea trasată la sfârșitul lunii iunie 1940. Pentru supravegherea modului în care se aplica armistițiul, până la semnarea Tratatului de pace, s-a instituit Comisia Aliată de Control cu sediul la București, a cărei activitate urma să se desfășoare sub directivele generale și ordinele Înalțului Comandament Aliat (sovietic), în numele Puterilor Aliate. Președinte al acestei comisii a fost numit mareșalul Rodion I. Malinovski. Guvernul român era obligat să îndeplinească toate instrucțiunile acestei comisii ce decurgeau din Convenția de armistițiu.

Negocierile și conținutul Armistițiului, caracterul multora dintre articolele sale, au arătat că România n-a fost tratată ca o țară care a ieșit din război și s-a alăturat Națiunilor Unite din propria sa voință, ci ca un stat inamic înfrânt; de altfel, în preambulul Convenției se vorbește de „înfrângerea României în război”.

Referitor la atmosfera în care au fost purtate tratativele pentru încheierea Armistițiului, membrii delegației române au constatat că în general, s-a vădit consensul celor trei mari puteri ale coaliției Națiunilor Unite și de a purcede la semnarea proiectului fără modificări, așa cum fusese supus discuțiilor. „Deși delegațiile mixte sovieto-anglo-americană s-au întâlnit, în total, timp de peste șapte ore cu românii – se arăta într-un raport înaintat de A. Harriman la Casa Albă, la 15 septembrie 1944 –, discuții serioase asupra vreunui punct al condițiilor de armistițiu au fost puține. Molotov, care avea funcția de președinte al delegațiilor Aliate, nu a analizat în detaliu nici un argument și nici o propunere avansată de români. Deși le-a îngăduit să vorbească timp îndelung, el nu a ținut seamă de nici un considerent și nici nu a discutat problemele ridicate de aceștia, trecând peste ele cu bruschețe ori de câte ori el considera că fusese afectat suficient timp pentru un anumit punct [...]. Acest fel de a proceda, oricât de justificat ar fi fost în acele împrejurări, a lăsat un oarecare sentiment de amărăciune românilor”.

În ședințele Consiliului de Miniștri din 15 și 16 septembrie 1944 Iuliu Maniu arăta că delegația română „nu putea face altceva” decât să accepte clauze care reprezintă o adevărată capitulație, nu un contract liber de armistițiu. În același timp, președintele Partidului Național-Țărănesc îndemna la prudență, subliniind că „trebuie să facem tot posibilul ca să menținem cele mai bune raporturi cu Uniunea Sovietică”, și că „în mod loial și cinstit trebuie să punem în aplicare armistițiul”.

Printr-o asemenea atitudine și, mai ales, prin contribuția adusă începând de la 23 august 1944 la efortul de război alături de Națiunile Unite, românii sperau să obțină atenuarea caracterului împovărător și a ambiguității prevederilor Armistițiului din 12 septembrie 1944. Ei aveau încredere în promisiunile făcute de aliați atât înainte, cât și după semnarea Armistițiului privind recunoașterea cobeligeranței și restabilirea suveranității României.

Bibliografie

Lache, Ștefan, *România în relațiile internaționale 1939-2006*, Editura Fundației *România de Mâine*, București, 2007, pp. 32-206.

*

Bold, Emilian, Seftiuc, Ilie, *Pactul Ribbentrop-Molotov. Antecedente și consecințe*, Institutul European, 1996.

Buzatu, Gheorghe, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial, vol. I*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

Buzatu, Gheorghe, *România și Marile Puteri 1939-1947*, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 21-444.

Constantiniu, Florin, *1941. Stalin, Hitler și România. România și geneza Operațiunii „Barbarossa”*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002.

Constantiniu, Florin, Duțu, Alesandru, Retegan, Mihai, *România în război 1941-1945. Un destin în istorie*, Editura Militară, București, 1995.

Duțu, Alesandru, *Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941-1945)*, Editura Enciclopedică, București, 2000.

Gafencu, Grigore, *Preliminarii la războiul din Răsărit*, Editura Globus, București, 1996.

Giurescu, Dinu C., *România în al doilea război mondial*, Editura All Educațional, București, 1999.

Hillgruber, Andreas, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane (1938-1944), Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe*, Editura Humanitas, București, 1994.

*** *Istoria Românilor*, Vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, Coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 507-626.

10. *** *Istoria Românilor*, vol. IX. *România în anii 1940-1947*, Coordonator Dinu C. Giurescu, Editura Enciclopedică, București, 2008.

Șuța, Ion, *România la cumpăna istoriei. August 1944*, Editura Științifică, București, 1991.

Troncotă, Cristian, *Omul de taină al Mareșalului*, Editura Elion, București, 2005.

